

GÜNEŞİN BATIŞINA BAĞLI BİRTAKIM FİKHÎ HÜKÜMLER

Doç. Dr. Gâzî b. Saî'd b. Hamûd el-METRAFÎ*

Çev. Yrd. Doç. Dr. Arif ATALAY** Yrd. Doç. Dr. Muhammed ÇUÇAK***

Özet: “Güneşin batışına bağlı olan birtakım fikhî hükümler” başlığındaki çalışmanın amacı; bu hükümleri bir araya getirmek, toplamak ve şerî delilleriyle temellendirerek bilimsel fikhî kıyaslama şeklinde araştırmayı ortaya koymaktır. Çünkü bu güne kadar bu araştırmayı yapan ve bu hükümleri bir arada toplayan kimseyi görmedim. Bu araştırmayı yaparken, girişte açıkladığım ilmî metoda uygun bir yol takip ettim. Araştırmayı bir giriş ve beş bölüme ayırdım. I. Bölüm; güneşin batışının tanımıyla ilgilidir, II. Bölüm; güneşin batışına bağlı olan namaz hükümleriyle ilgilidir. III. Bölüm; Güneşin batışına bağlı olan oruç hükümleriyle ilgilidir. IV. Bölüm güneşin batışına bağlı olan hac hükümleriyle ilgilidir. V. Bölüm; güneşin batışına bağlı olan farklı meselelerle ilgilidir. Zikredilen bu bölümlerin her birinde; âlimlerin baskın olan ihtilafları, delilleri ve tercih edilen görüşü deliliyle birlikte zikredilerek güneşin batışına bağlı olan hükümler ortaya konulmuştur. Son olarak araştırma en önemli sonuçlarla bitirilmiş ve kaynaklar için fihrist oluşturulmuştur.

GİRİŞ

Konunun Önemi ve Yazılış Sebebi

Hamd; rahman ve rahim olan, din gününün sahibi âlemlerin Rabbine olsun. Salat ve selam peygamberlerin sonuncusu olan; yüzleri takva ve iman nuruyla kaplı seçkin mü'minlerin önderi peygamberimiz Muhammed b. Abdillaha, onun âline ve ashabının tamamına olsun.

Konuyla ilgili olarak Allah (c.c) şöyle buyurmuştur: “Namaz müminler üzerine vakitleri belli bir farzdır. (Nisa 103)”; yani belirli bir vakitle sınırlandırılmış olan demektir.¹

İbn Kudâme (rh.a): “Beş vakit namazın belirli ve sınırlı zamanlarla vakitlendirilmesi konusunda bütün Müslümanlar icmada bulunmuş olup bu konu sağlam ve sahih hadislerde zikredilmiştir”, demiştir.²

* Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi, makalenin Arapça aslı *Mecelletü'l-mecmai'l-fikhi'l-İslâmî* Dergisinin 31. Sayısında (Mekke 2014/1435, s. 279-332) yayınlanmıştır.

** Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, arifatalay@osmaniye.edu.tr

*** Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, muhammedcucaak@osmaniye.edu.tr

1 İbn Kesîr, Ebü'l-fidâ İsmail b. Kesîr ed-Dımeşkî, *Tefsiru'l-Kurani'l-Azîm*; Zabt: İbrahim Zehrâni, 2. Baskı, Dârü'l-fikr, Beyrut 1408, II, 404.

2 İbn Kudâme, Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Makdisî, *el-Muğni*, thk. Abdullah et-Türki, 1. Baskı, Dâru Hicr, Kahire 1406, II, 8.

Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: “Sabahın beyaz ipliği (aydınlığı), siyah ipliğinden (karanlığından) ayırt edilinceye kadar yiyin, için, sonra akşama kadar orucu tamamlayın.”³ Allah Teâlâ bu ayette Müslümanlar için bir günlük oruç vaktini açık bir şekilde sınırlandırmıştır. Buna göre oruç; beyaz ipin siyah ipten ayrılmasıyla başlar, gecenin ortaya çıkması ve geceye girişle son bulur.⁴

Peygamber Efendimiz (s.a.v) veda haccını yaparken güneş battıktan sonra Arafat'tan Müzdelife'ye inmiş ve teşrik günlerinde zevelden sonra şeytan taşlamış gibi hac menasiklerini açık alametlerle ve belirtilmiş vakitlerde eda etmiştir. Başka ibadetler de vakitlerinde yerine getirilmiştir. Bu uygulamalar, Cabir b. Abdillâh (r.a) hadisinde olduğu gibi kendisinden nakledilen hadislerde açıklanmıştır.⁵

Burada ifade edilenler ve edilmeyenler şeriatte vakitlerin önemine işaret etmektedir. Temiz olan şeriat namaz, oruç ve hac dışındaki diğer birçok mükellefiyetler için -özellikle ibadetlerde- belirli vakitler tayin etmiştir. Mesela; zekât hükümlerinde, teyemmümde, ayakları meshetmenin müddetinde, kurban ve diğer ibadetlerde vakit konulması da şeriatte vaktin önemini ve yerini ifade etmektedir.

Tüm mükellefleri ilgilendiren birçok fıkhi mesele; güneşin batışı üzerine bina edilmiştir. Bu meselelerin bir kısmı çoğu kimse tarafından anlaşılmadığı için bu konu üzerinde birçok soru sorulmuştur. Bildiğim, araştırdığım ve tetkik ettiğim kadarıyla da farklı farklı bu meseleleri toplayan, hükümlerini inceleyen ve temellendiren ilmi bir araştırma bulunmamıştır. Bütün bunlardan ve konunun her Müslüman için önemli olmasından dolayı şâri' olan Allah ((c.c))'ın güneşin batışına bağladığı fıkhi mesele ve hükümleri araştırmaya karar verdim.

Konunun önemini kapsayan bu girişten sonra meselelerin araştırılmasında aşağıdaki plan takip edilmiştir.

Araştırmanın ve Meselelerinin Planı

İlk Bölüm: Güneş Batımının Tanımı

İkinci Bölüm: Güneşin Batımına Bağlı Olan Namazın Hükümleri

Üçüncü Bölüm: Güneşin Batımına Bağlı Olan Orucun Hükümleri

Dördüncü Bölüm: Güneşin Batımına Bağlı Olan Haccın Hükümleri

Beşinci Bölüm: Güneşin Batımına Bağlı Olan Farklı Meseleler.

3 Bakara, 2/187.

4 Bkz. Tâberî, *Tefsirü'l-Tâberî*, II, 177.

5 Nisâburî, Müslim b. Haccâc, *Sahihu Müslim*, “Hac”, 1218, İstanbul 1374, II, 483.

ARAŞTIRMANIN METODU

1. Araştırmamız Şâri' Teâlâ'nın doğrudan güneşin batışına bağladığı meselelerle sınırlandırmış olup mükellefin; nezir, sebep, şart sebebiyle kendisine tertip ettiği meseleler araştırmaya dâhil edilmemiştir. Konuyu uzatmamak ve ilgili meselelerle sınırlandırmak için konumuzu uzaktan ilgilendiren ihtilaflara ve farklı meselelere girilmemiştir.

2. Her meselede tercih edilen görüşün açıklanmasıyla birlikte itibar edilen ihtilafın ortaya konulması konusuna gücümüz nispetinde gayret edilmiştir. Deliller tarafından desteklenen görüşe itibar edilmesi ve önemsenen görüşler dışındaki hiçbir söze itibar edilmemesi sebebiyle zayıf olan görüşlere fazla yer verilmemiştir.

3. Modern araştırma ve güncel kitaplardan faydalanmakla birlikte önceki âlimlerin muteber kitaplarına da müracaat edilmiştir.

4. Ayetlerin surelerdeki yerleri belirtilmiş ve hadisler güvenilir kaynaklarından alınmıştır.

5. Son olarak araştırma en önemli sonuçlarla bitirilmiş ve kaynakçaya yer verilmiştir. Bu araştırmamın kabulünü, sözde ve amelde doğruluğa ulaştırmasını ve bu çalışmayı sırf kendi rızasına uygun yapmasını, ilim ve ilim ehlinin hizmetinde kılmasını; onu yazana, okuyana ve vâkıf olana fayda vermesini Allahtan dilerim.

Araştırmamdaki doğrular sadece Allah tarafından, kerem ve iltifat Allah'a aittir; çalışmadaki eksiklikler ve yanlışlıklar benden ve şeytandandır. Yanlışlıkları bulup düzeltmek için Allah'tan mağfiret, af ve başarı dilerim.

Peygamberimiz Muhammed (s.a.v)'e, ailesine ve ashabına salat ve selam olsun!

BİRİNCİ BÖLÜM GÜN BATIMININ TANIMI

Gün batımı demek; güneşin kayboluşu ve battığı yerde gizlenmesidir. Yani güneşin, yer kürenin görünen kısmından görünmeyen kısmına, batı tarafında ufuk çizgisinin altında gizlendiği zamandır ki bu durum gök cisimlerinin hareketinin sonucudur.

Gün batımı için “mağrib” kelimesi kullanılır; bu kelime عَرَبْتُ، تَعْرُبُ، عُرُوبًا kelimelerinden türetilmiştir. Güneşin batışı demek onun kaybolması anlamındadır. Mağ-

rib kelimesi Kur'an-ı Kerim'de; رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ،⁶ رَبُّ الْمَشْرِقَيْنِ وَرَبُّ الْمَغْرِبَيْنِ،⁷ بِرَبِّ الْمَشَارِقِ şeklinde ayetlerde geçmektedir. Güneşin batışını ifade eden “garabe'den” türemiş olan “garib” kelimesinin; uzak olan ve aralarında benzerlik olmayan her şey için kullanıldığı söylenmektedir.⁹

İKİNCİ BÖLÜM

GÜNEŞİN BATIŞINA BAĞLI OLAN NAMAZIN HÜKÜMLERİ

Birinci Mesele: Akşam Namazı Vaktinin Girmesi

Âlimler akşam namazı vaktinin sadece gün batımının tamamlanmasıyla girmesi konusunda icma etmişlerdir. Bu görüşlerine delil olarak da Seleme b. Ekvânın rivayet ettiği şu hadisi göstermişler ki o şöyle demiştir: “Biz Peygamber (s.a.v) ile birlikte akşam namazını güneş batıp gözden kaybolduğu zaman kılıyorduk.”¹⁰ Büreyde (r.a)'dan namazın vaktinin beyanıyla ilgili rivayet edilmiş hadiste şöyle geçiyordu: “Akşam namazı güneşin battığında kılınıyordu.”¹¹

Müslümanlar akşam namazının ilk vaktinin güneşin batışı olduğu konusunda icma etmişlerdir.¹²

İkinci Mesele: İkinci Namazı Vaktinin Bitişi

Âlimler ikinci namazının vaktinin bitişi konusunda üç görüş etrafında ihtilaf etmişlerdir.

Birinci Görüş: İkinci namazının vaktinin bitişi güneşin batışıdır. Bir kimse güneş batmadan önce bir rekata yetişirse ikinci namazına yetişmiş olur. Bu görüş; Hanefî, Mâliki, Şâfiî ve Hanbelîlerden oluşan Cumhurun görüşüdür.¹³

6 Suarâ, 26/28

7 Rahman, 55/17

8 Meâric, 70/40

9 Bkz. İbn Manzûr, Muhammed b. Mükrim b. Manzûr el-İfrikî el-Mısırî, *Lisanü'l-Arab*, 6. Baskı, Dâru Sadr, Beyrut 1417, I, 438; İsfahânî, el-Huseyn b. Muhammed el-ma'rûf bir-rağîbî'l-İsfahânî, *Müfredatü elfâzî'l-Kur'an*, thk. Saffân Adnân Dâvûdî, 2. Baskı, Dâru'l-kalem, Beyrut 1418, s. 604; İbrahim Enes ve Ekip, *Mu'cemü'l-vasit*, 2. Baskı, *Mu'cemü'l-lügati'l-Arabiyye*, Mısır 1400, III, 679; Suaydi, Abdülfettah, Huseyin Yusuf Musa, *el-İfsah fi fikhî'l-luğa*, Dârü'l-fikr, Kahire ty., II, 916.

10 Buhârî, Muhammed b. İsmail, *Sahihu'l-Buhârî*, “Mevâkîf”, 561, yy. 1400, I, 192; Müslim, “Mesâcid”, 336.

11 Müslim, “Mesâcid”, 613.

12 Bkz. Nisâbü'rî, Muhammed b. İbrahim b. Münzir, *el-İcma'*, Beyrût 1408, s. 7; İbn Hazm, Ali b. Ahmed b. Said, *Merâtibü'l-icma'* s. 26; İbn Kudame, *el-Muğni*, II, 24.

13 İbn Âbidin, Muhammed b. Emin, *Reddü'l-Muhtâr ala'd-Dürri'l-Muhtâr Haşiyetü İbn Abidin*, thk. Ali Muavviz, 1. Baskı, Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1415, II, 16; Şâş, Abdullah b. Necm, *Akdü'l-cevâhiri's-semine fi mezhebi âlimi'l-Medîne*, thk. Hamid b. Muhammed, 1. Baskı, Dârü'l-garb, Beyrut 1413, I, 80; Nevevî, Yahya b. Şerif, *Mecmu' şerhu'l-mühezzeb*, 1. Baskı, Dâru İhyai't-turâsî'l-Arabiyye, yy. 1415, III, 31; Behûtî, Mensur

İkinci Görüş: İkinci namazının son vakti; güneşin sarardığı vakte kadardır. Bu görüş; Hanefilerden Hasan b. Ziyad ve bir rivayete göre de İmam Malik, İmamı Şafi ve İmam Ahmed'in görüşüdür.¹⁴

Üçüncü Görüş: İkinci namazının son vakti her şeyin gölgesinin iki misli olduğu zamana kadardır. Bu görüş; bir rivayete göre İmam-ı Mâlik'in, Şâfîilerden Ebu Said İstahrî'nin ve bir rivayete göre de İmam Ahmed'in görüşüdür.¹⁵

DELİLLER:

Birinci Görüş Sahiplerinin Delilleri:

1- Ebu Hüreyre (r.a.)'dan rivayet edilen hadiste Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdu: "Kim güneş batmadan önce ikinci namazından bir rekâta yetişirse ikinci namazına yetişmiş olur."¹⁶

2- Ebu Katâde (r.a.)'dan rivayet edilen hadiste Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdu: "Uykuda ihmalkârlık yoktur; ihmalkârlık uyanırken bir namazı diğer bir namazın vakti girene kadar geciktirmektir."¹⁷

Bu hadisin delalet yönü; ikinci namazı vaktinin akşam namazı vakti girene kadar devam etmesidir. Bu durum ise gün batımıyla olur.¹⁸

İkinci Görüş Sahiplerinin Delilleri;

1- Abdullah b. Ömer (r.a.)'dan rivayet edilen hadiste Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdular: "İkindinin vakti güneşin sararmasına kadardır."¹⁹

2- Ebu Hüreyre (r.a) Peygamber (s.a.v)'den şöyle rivayet etmiştir: "İkindinin son vakti güneşin sarardığı vakittir."²⁰

b. Yunus, *er-Ravda'l-murbi' bi Şerhi zâdu Müste'ni'*, thk. Abdullah Tayyâr ve Arkadaşları, 1. Baskı, Dârü'l-vatan, Riyad 1421, II, 76.

14 Bkz. Serahsi, Muhammed b. Ahmed, *Mebcut*, thk. Muhammed Hasan İsmail, 1. Baskı, Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye, Beyrut 1421, I, 291; Yusuf b. Abdullah b. Abdilberr, *el-İstizkârü'l-câmi'*, thk. Abdu'l-Mu'ti Emin Kala'ci, 1. Baskı, yy. 1414, I, 191; İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed, *Bidâyetü'l-müctehid*, I, 187; Yemeni, Ebu'l-Hüseyn Yahya b. Ebi'l-hayr b. Sâlim el-İmrânî, *el-Beyân fî mezhebi's-Şâfi'*, II, 27; Merdâvi, Ali b. Musâ, *el-İnsâf fî ma'rifeti'r-râcih min hilâf*, 1. Baskı, Kahire 1375, I, 433.

15 Bkz. Karâfi, Şihâbu'd-din Ahmed b. İdris (v. 684/1285), *Zahîra*, II, 14; Ebu'l-Hüseyn, Yahya b. Ebi'l-hayr b. Sâlim el-Yemeni eş-Şâfi' (v. 558), *el-Beyân fî mezhebi'l-İmâmî's-Şâfi'*, Beyrut 1421, II, 27; Nevevi, *Mecmu'*, III, 31; Merdâvi, *el-İnsâf*, I, 430.

16 Buhari, "Mevâkıf", 556; Müslim, "Mesâcid", 608.

17 Müslim, "Mesâcid", 681.

18 Bkz. Nevevi, *Mecmu'*, III, 31.

19 Müslim, "Mesâcid", 612.

20 Tirmizî, Muhammed b. İsa b. Sure (v. 279), *Sünen-i Tirmizî*, (thk. İzzet Ubeydüd-duâs), Mektebetü'l-İslâmiyye, Türkiye ty., "Salâh", 151; Elbânî bu hadisi es-Sahihde tashihini yapmıştır, no: 1696; bkz. Nevevi,

Üçüncü görüş Sahiplerinin Delilleri;

Üçüncü görüşün sahipleri Cibril (a.s)'ın imamlık yapmasıyla ilgili İbn Abbas'tan (r.a)'dan rivayet edilmiş hadisi delil olarak getirmiştir. Bu hadise göre; Cibril (a.s) Peygamber (s.a.v)'e ikinci gün ikindi namazını her şeyin gölgesi iki misli olduğunda kıldırmasıdır.²¹

TERCİH

Allah bilir ki bana göre; ikindi namazının vaktinin bitiminin güneşin batışıyla olduğunu ortaya koyan birinci görüş daha güçlüdür. Şöyle ki; birinci görüşün delilleri daha açık ve daha güçlüdür. Zira bütün deliller bu görüş etrafında toplanabilir. İkinci vaktinin bitiminin güneşin sararmasına kadar olduğunu ifade eden Ebu Hüreyre (r.a) ve İbn Ömer'in (r.ahm) hadisleri muhayyerlik vaktinin bitmesine yorumlanır. İbn Abbas (r.a)'ın hadisi de aynı şekildedir. Çünkü bu hadis vakit bakımından Ebu Hüreyre (r.a) ve İbn Ömer (r.anhm) hadisine yakın anlamdadır. Güneş sarardıktan sonra özür sahipleri için güneş batımına kadar zaruret vakti girmiş olacaktır.²²

Üçüncü Mesele: Akşam Namazından Önce İki Rekât Namaz Kılmanın Vaktinin Başlangıcı:

Güneşin batışına bağlı olan meselelerden akşam namazından önce iki rekât namazın kılınmasıdır. Âlimler bu iki rekat namazın meşruluğu konusunda 3 görüş etrafında ihtilaf etmişlerdir.

Birinci görüş:

Akşam namazından önce iki rekât namaz kılınması müstehaptır. Bu iki rekât namaz, namazın sünnetlerinden kabul edilmez. Bu görüş Şâfiîler için doğru olan bir görüştür. Bu görüş İmam Ahmed ve İmam İshak'tan nakledilmiş olup Hadis ehlinin de görüşüdür.²³

Mecmu', III, 31.

21 Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî (v. 2755), (thk. İzzet Duâs) Dâru'l-hadis, Hums 1389, *Sünen-i Ebi Dâvud*, "Salat", 393. Tirmizi; İbni Abbas'ın hadisi hasen ve sahih hadistir, demiştir.

22 bkz. İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Rüşd el-Kurtubî (v. 595), *Bidâyetü'l-müctehid ve Nihâyetü'l-muktesid*, Dâru'l-fikr, Beyrut yy., I, 188; Nevevî, *Mecmu'*, III, 31.

23 Bkz. Nevevî, *Mecmu'*, III, 502; Merdâvî, *el-İnsaf*, I, 422; İbn Receb, Ebu'l-Ferec (v. 795), *Fethu'l-Bârî*, Mektebetü'l-gurubâi el-Eseriyye, yy. 1417, II, 128.

İkinci Görüş:

Akşam namazından önce iki rekât namaz kılınması mekruhtur. Bu Hanifelerin ve Mâlikîlerin görüşüdür. Hanbelîlerin de başka bir görüşüdür.²⁴

Üçüncü Görüş:

Akşam namazından önce iki rekat namaz kılınması mubahtır. Bu Şâfiîlerin bir görüşüdür ve Hanbelîler için sahih olan görüştür.²⁵

DELİLLER

Birinci Görüş Sahiplerinin Delilleri:

1- Abdullah İbnu'l-Müzeni (r.a)'dan rivayet edilen hadiste Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdular: "Akşam namazından önce namaz kılınız, akşam namazından önce namaz kılınız. Üçüncü kez tekrar ettiğinde insanların bu namazı sünnet olarak kabul etmesini hoş bulmadığı için "kılmak isteyen kimse için" demiştir."²⁶

2- Enes b. Mâlik (r.a) rivayet ettiği hadiste şöyle dedi:

"Müezzin ezan okuduğu zaman sahabeden bazı kimseler Peygamber Efendimiz (s.a.v) çıkana kadar direklerin yanına hızlıca gelip akşam namazından önce iki rekât namaz kılıyorlardı. Bu esnada ezan ve kamet arasında boş bir zaman olmuyordu."²⁷

3- Abdullah el-Müzenî (r.a)'dan rivayet edilen hadiste Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdular:

"Ezanla kamet arasında isteyen kimse için bir namaz vardır, diye üç kez tekrar etmiştir."²⁸

Bu hadisnin delil yönü; lafzın umûm ifade etmesidir. Bu da akşam namazını kapsamaktadır.²⁹

24 bkz. Aynî, Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed (v. 855), *el-Binaye fi Şerhi'l-Hidâye*, II, 611; İbn Hümâm, Muhammed b. Abdu'l-Vâhid (v. 861/1457), *Fethu'l-Kadir*, Dâru'l-fikr, Beyrut ty., I, 445; Şemsüddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahmân (v. 954), *Mevâhibu'l-Celil fi Şerhi Muhtasari Hâil*, Dâru'l-fikr, Şâm 1412/1992, s. 417, 418; Merdâvî, *el-İnsâf*, I, 422.

25 Bkz. İmrâni, *el-Beyân*, II, 264; Nevevi, *Mecmu'*, III, 502; Merdâvî, *el-İnsâf*, I, 422; Ravzu'l-murba', III, 63.

26 Buhari, "Salât", 1183.

27 Buhari, "Ezan", 625.

28 Buhari, "Ezan", 624.

29 Bkz. İbn Receb, *Fethu'l-Bârî*, V, 346.

İkinci Görüş Sahiplerinin Delilleri

1- Akşam namazından önce iki rekât namaz kılınması konusunda İbn Ömer (r.a)'a sorulduğunda şöyle demiştir: “Rasullullah (s.a.v) zamanında kimsenin iki rekât namaz kıldığını görmedim”³⁰

İbn Ömer (r.a)'dan rivayet edilmiş bu esere/söze iki yönden itiraz edilmiştir:

a- İsnadı zayıftır.³¹

b- İbn Ömer (r.a)'ın eseri/sözü olumsuzluk ifade eder, Enes (r.a)'ın hadisi gibi diğerlerinin hadisi olumluluk ifade eder. Olumluluk ifade eden rivayetler olumsuzluk ifade eden rivayetlere tercih edilir.³²

2- Abdullah İbn Büreyde'nin babası Abdullah el-Müzenî (r.a)'dan rivayet ettiği hadis olup Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur: “Akşam namazı dışında her ezan ve kamet arasında bir namaz vardır.”³³

Zikredilen bu hadise sahih olmayan münker hadis olarak itiraz edilmiştir.³⁴

Üçüncü Görüş Sahiplerinin Delilleri

Üçüncü görüş sahipleri de birinci görüş sahiplerinin delillerini delil olarak kullanmıştır. Ancak bunlar Peygamber (s.a.v)'in “isteyen kimse için” sözünün mubahlık ifade ettiğini ve Peygamber (s.a.v)'in böyle bir namaz kıldığını sabit olmadığını söylemişlerdir.

Bu görüşe şöyle itiraz edilmiştir:

Peygamber (s.a.v)'in “her ezan ve kamet arasında namaz vardır” sözünün umum olması müstehap olmasına delalet eder. Peygamber Efendimiz (s.a.v)'in bu namazı kılmamış olması onun müstehaplığına ters değildir, belki de bu namazın sünnet olmadığını ifade eder. Bununla birlikte bazı sahabe ve tabiinin akşam namazından önce iki rekât namaz kıldığı farklı senetlerle sabit olmuştur.³⁵

30 Ebû Dâvud, “Salah”, 1284.

31 İbn Hazm, Ali b. Ahmed b. Sâid b. Hazm (v. 456), *Muhallâ*, (thk. Abdulgaffâr Bindâri, Dâru'l-kutûbi'l-ilmîyye, Beyrût ty., II, 22; Âbâdî, Ebu't-Tayyib Muhammed Şemsu'l-hâk el-Azîm (v. 1329), *Avnu'l-mâ'bûd Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, IV, 115.

32 Bkz. *Fethu'l-Bâri*, II, 128; *Avnu'l-mâ'bûd*, IV, 115.

33 Bezzâr, Ebûbekir Ahmed b. Amr b. Abdulhâlık (v. 292), *Müsnedü'l-Bezzâr*, I, 334; İbn Hazm, *Muhallâ*, II, 21, no: 283.

34 İbn Hazm, *Muhallâ*, II, 22; Albânî, Muhammed Nâsuruddîn (v. 1420/1999), *Silsiletü'l-ehâdisi'd-da'îfe ve'l-mevdûa*, V, 162, no: 2139.

35 Bkz. İbn Hazm, *Muhallâ*, II, 14-22; İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, II, 128.

TERCİH

Bana göre; delilleri ortaya koyduktan ve tartıştıktan sonra akşam namazından önce iki rekat namaz kılmanın müstehap olduğunu söyleyen birinci görüşün tercih edilen görüş olduğu ortaya çıkmaktadır. Çünkü bu görüşün delili tartışmaya mahal olmayan güçlü bir delildir.³⁶ Allah en iyi bilendir.

Dördüncü Mesele: Nafile Namaz Kılma Yasağı Vaktinin Sona Ermesi

Cumhur âlimler ikindiden sonra nafile namaz kılma yasağının vaktinin gün batımıyla sona ereceği görüşündedirler.³⁷

Cumhurun Konuyla İlgili Delilleri:

İbn Abbas (r.a)'dan rivayet edilen şu hadistir: “Ömer (r.a) varken Peygamber (s.a.v)'in sabah namazından sonra güneş doğana kadar; ikindi namazından sonra da güneş batana kadar namaz kılmayı yasaklamış olduğuna Allah'ın razı olduğu insanlar yanımda şahitlik ettiler.³⁸

İbn Ömer (r.a)'dan rivayet edilmiş hadiste Peygamber Efendimiz (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Güneşin ilk ışıkları doğduğu zaman güneş yükselene kadar namazı geciktiriniz. Güneşin ilk ışıkları battığında güneş tamamen kaybolana kadar namazı geciktiriniz.”³⁹

Ukbe b. Âmir (r.a) hadisinde şöyle dedi:

“Üç vakit vardır ki Peygamber Efendimiz bize bu vakitlerde namaz kılmayı ya da ölülerimizi defnetmemizi yasaklamıştır. Yasaklanan bu vakitler; güneş doğup yükselene kadar, güneş tepedeyken meyledene kadar, güneş batmaya meyledip batana kadar olan vakitlerdir.”⁴⁰

Ebu Said el-Hudrî (r.a)'dan rivayet edildiğine göre Peygamber Efendimiz (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “İkinci Namazından sonra güneş batana kadar namaz yoktur.”⁴¹

36 Bkz. İbn Kayyim el-Cevziyye, Muhammed b. Ebî Bekir b. Eyyub b. Sa'd Şemseddin (v. 1350), *Zâdul-me'âd fi Hüda hayri'l-ibâd*, I, 312.

37 bkz, Serahsî, *Mebud*, I, 304; Abdulber, Yusuf b. Abdilberr el-Kurtubî, *el-Kâfi fi fıkhi ehli'l-Medîne*, Dâru'l-kutubul-ilmî, Beyrut ty., s. 37; İbn Kudâme, *Muğni*, II, 527; Ebül'Hüseyn, *Beyân*, II, 354; İbn Receb, *Fethu'l-Bârî*, V, 44.

38 Buhari, “Salat”, 581; Müslim, “Salat”, 826.

39 Buhari, “Salat”, 583; Müslim, “Salat”, 829.

40 Müslim, “Salat”, no: 293.

41 Buhari, “Salat”, 586; Müslim, “Salat”, 827.

Beşinci Mesele: Güneşin Batışı Vaktinde Ölülerin Defnedilmesinin Yasaklanması:

Alimler yukarıda Ukbe b. Âmir (r.a)'ın hadisinde zikredilen üç vakit içerisinde ölülerin defnedilmesi hükmü konusunda üç görüş etrafında ihtilaf ettiler.

Birinci Görüş: Yasaklanmış bu üç vakitte ölülerin defnedilmesinin mekruh olmasıdır. Bu görüş Mâlikî ve Hanbelîlere aittir.⁴²

İkinci Görüş: Zaruret hali dışında bu vakitlerde defin işlerinin caiz olmamasıdır. Bu görüş Zâhirîlerin görüşü ve Hanbelîlerden diğer bir görüştür.⁴³

Üçüncü Görüş: Yasaklanmış olan bu üç vakitte defin işlerinin caiz olmasıdır. Bu görüş de Hanefîlere ve Şâfiîlere aittir.⁴⁴

DELİLLER:

Birinci Görüşün Delilleri: Ukbe b. Amir (r.a)'ın yukarıda geçen hadisidir. Bu hadise göre bu vakitlerde defin işlerinin yasaklanması açık ve sahihtir. Bu görüş sahipleri defin yasağını mekruhluğa hamletmişlerdir. Çünkü bu hadisin zahiriyle amel etmeme konusunda icma vardır. Hadiste geçen *نقبر* 'nun/defnetmek manası *نصلي*/namaz kılmak anlamındadır. Bu manaya göre hadisteki yasaklamadan maksat, bu vakitlerde cenaze namazı kılmanın yasaklanması olur.⁴⁵

Bu delilin Tartışması: Bu konuya muhalefet edenlerin bulunması sebebiyle İcma burada kesin değildir. Hadiste geçen *نقبر* kelimesini *نصلي* kelimesine hamletmek çok zayıf ve uzaktır, bu mana akla ilk olarak gelecek mana değildir. Özellikle Ukbe b. Âmir (r.a) bu konuda: *بينها أن نصلي فيهن أو أن نقبر فيهن موتانا* demiştir.⁴⁶ (Mütercim: Aynı anlamlarda olsalardı yukarıda zikredilen hadiste *نصلي* fiiliyle *نقبر* fiilini ayrı ayrı ifade etmezdi.)

İkinci Görüş Sahiplerinin Delilleri:

1- Ukbe b. Âmir (r.a)'ın yukarıda zikredilen hadisidir. Bu görüş sahipleri şöyle dediler: Hadisteki yasaklamadan maksat “haramlık nehyidir”; çünkü nehyiden asıl olan haramlıktır. İfade edilen haramlığı mekruhluğa çevirecek bir karine yoktur.⁴⁷

42 Bkz. Şemsüddin, *Mevâhibu'l-Celîl*, I, 222; İbn Kudâme, *Muğni*, III, 502; İbn Muflih, Muhammed b. Muflih el-Hanbelî, *Furû'*, 3. Baskı, Âlemü'l-kutüb, Beyrut 1402, II, 277.

43 Bkz. İbn Hazm, *Muhallâ*, III, 335; İbn Muflih, *Furû'*, II, 277; Merdâvî, *el-İnsâf*, II, 547.

44 Serahsî, *Mebcut*, II, 68; Mâverdî, Ali b. Muhammed b. Habîb, *Havi'l-kebir*, (thk. Ali Muavviz), Dâru'l-kutübi'l-ilmîyye, Beyrut 1419, III, 48; Nevevî, *Mecmu'*, V, 272.

45 Bkz. Nevevî, *Mecmu'*, V, 272; Serahsî, *Mebcut*, II, 68.

46 Bkz. Nevevî, *Şerhu'n-Nevevî alâ Sahîhi Müslim*, VI, 434; Medenî, Ebu'l-Hasan Muhammed b. Abdülhâdî, *Haşiyetü's-senedi ala süneni'n-Nesâi*, Dâru'l-mâri'fe, Beyrut 1412, IV, 386; Sehibânî, Abdullah b. Ömer, *Ahkamu'l-megâbir fiş-Şeriatil-İslâmî*, Dâru İbn el-Cevzî, yy. 1426, s. 82.

47 Bkz. İbn Hazm, *Muhallâ*, III, 336.

Üçüncü Görüş Sahiplerinin Delileri:

Bu vakitlerde defin işlemlerinin caiz olmasıyla alakalı olan icmayı delil olarak getirmişlerdir. Bu icmayı Mâverdi nakletmiştir.⁴⁸

Bu delilin Tartışması: Yukarıda âlimlerin görüşünde zikredildiği gibi bu konuda icma olduğu iddiası tartışmalıdır.

TERCİH

Allah bilir ki; yukarıda zikredilen görüşler arasından bu üç vakti amaçlayarak programlı bir şekilde yapanlar için defin işlemlerinin caiz olmayacağı sonucu ortaya çıkmaktadır. Çünkü Âmir b. Ukbe (r.a) hadisindeki nehiy, aslına göre kalıcıdır, o asıl da haramlıktır ve nehyi mekruha hamledecek bir karine bulunmamaktadır. Ancak programsız olarak yapılması halinde bu vakitlerde defin işleri caizdir. En iyisi bu vakitlerde mutlak bir şekilde defin işlemlerini yapmamak gerekir. Özellikle o vakitler kısa vakitlerdir.⁴⁹ (Mütercim: Bu vakitler beklenebilecek kadar kısa vakitlerdir).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GÜN BATIMINA BAĞLI OLAN ORUÇ HÜKÜMLERİ

Birinci Mesele: Oruçlu Kimse İçin İftarın İlk Vakti

Âlimler oruçlu kimse için oruç açma vaktinin güneş küresinin batmasıyla başlayacağı konusunda ittifak etmişlerdir.⁵⁰

Allah Teâlâ şöyle buyurdu: “Sabahın beyaz ipliği (aydınlığı), siyah ipliğinden (karanlığından) ayırt edilinceye kadar yiyin, için, sonra akşama kadar orucu tamamlayın (Bakara, 187).” Buhari Sahihinde “Metâ yuftırı’s-sâimu/oruçlu ne zaman iftar eder” babında şöyle demiştir: Ebu Said el-Hudrî (r.a) güneşin küresi battığında iftar etmiştir.

48 Bkz. İbn Hazm, *Muhallâ*, III, 336.

49 Bkz. Nevevî, *Mecmu’*, V, 272; İbn Teymiyye, *el-Ehbârü’l-ılmıyye mine’l-İhtiyârâti’l-fikhıyye min fetâvâ’l-Şeyhi’l-İslâm İbn Teymiyye*, Dâru’l-Âsime, thk. Ahmed Halil, yy., 1416, s. 134; Sehibânî, *Ahkâmu’l-megâbir*, s. 85.

50 Bkz. Aynî, *Binâye*, III, 632; Zeylâ’î, Fahrüddin Osman b. Ali (v. 1021), *Tebyinü’l-hakâik Şerhu Kenzi’d-degâik*, Daru’l-kutubi’l-ılmıyye, Beyrut 1420, II, 210; Şâş, *Akdu’l-cevâhiri’s-Semîne*, I, 254; Bâcî, Ebu’l-Velid Sülleyman b. Halef b. Saîd b. Eyyub b. Vâris (v. 474), *el-Müntekâ fi şerhi’l-muvattâ’*, Matbaatü’s-saade, Mısır 1332, II, 442; Ebu’l-Hüseyn, *el-Beyân*, III, 497; Şirbinî, Muhammed Hatib (v. 977), *Muğni’l-muhtâc ilâ ma’rifeti elfâzi’l-minhâc*, (thk. Halil Osman), Dâru’l-mârifete, Beyrut 1418, I, 365; Merdâvî, *el-İnsâf*, III, 329; İbn Kudâme, Muğni, IV, 325; Kurtubî, Muhammed b. Ahmed b. Ebübekir, *el-Câmiu li Ahkâmi’l-Kur’an*, (thk. Abdullah et-Türki), Beyrut 1427, III, 208; İbn Hazm, *Merâtibü’l-icma’*, s. 39.

Sonra Ömer İbn Hattab (r.a.)'ın şöyle dediğini rivayet ediyor: “Peygamber (s.a.v) Gece gelip gündüz gittiğinde ve güneş de battığında oruçlu iftar etmiş olur, demiştir.”⁵¹

Ebu Ömer İbn Abdil Berr Şöyle demiştir: “Oruç tutmanın gerekli olduğu vakit; gündüz tan yerinin ağarmasından güneşin batmasına kadardır. Müslümanların icmaı bu yöndedir.”⁵²

İKİNCİ MESELE: Güneşin Batması Konusunda Şüphelenerek Orucunu Açmış Daha Sonra da Güneşin Batıp Batmadığını Açıklayacak Bir Şey Ortaya Çıkmamış Ya da Güneşin *Batmadığı* Ortaya Çıkmış Olan Kimsenin Durumu.

Mezhep imamları; güneşin battığı konusunda şüphelenerek orucunu açmış daha sonra da güneşin batıp batmadığını açıklayacak bir şey ortaya çıkmamış ya da güneşin batmadığı ortaya çıkmış olan kimseye orucun kazasının gerektiği konusunda ittifak etmişlerdir. Çünkü asıl olan gündüzün devam etmesidir.⁵³

ÜÇÜNCÜ MESELE: Güneşin Battığından Şüphelenerek Orucunu Açmış Daha Sonra da Güneşin *Battığı* Ortaya Çıkmış Olan Kimsenin Durumu.

Mezhep imamları; Güneşin battığı konusunda şüphelenerek orucunu açmış daha sonra da güneşin battığı ortaya çıkmış olan kimsenin orucunun sahih olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Çünkü o tamamlanması emredilmiş olan orucu tamamladıktan sonra yemiştir.

Burada önemli bir meseleye dikkat çekmek istiyoruz:

Âlimlerin çoğu; galip zan ile güneşin battığından veya kesin bilgiyle güneşin battığından emin olana kadar güneşin battığından şüphe olan kimsenin orucu yemesinin caiz olmayacağı görüşündedirler; muhtemelen bütün âlimler bu konuda ittifak etmişlerdir. Çünkü asıl olan gündüzün devam etmesidir. Zira o kimse biraz sabrederek (mütercim: güneşin battığı konusunda) ya yakîn bilgiye ya da zannı galibe sahip olacaktır.⁵⁴

DÖRDÜNCÜ MESELE: Güneşin Battığını Zannederek Orucunu Açan Sonra da Güneşin *Batmadığı* Ortaya Çıkan Oruçlunun Durumu.

51 Buhari, “Savm”, 1954; Müslim, “Sıyâm”, 1100.

52 İbn Abdül Berr, *Fethu'l-Berri fi't-tertib'l-fikhî li temhîdi İbn Abdilber*, (thk. Muhammed b. Abdurrahmâni'l-mağrâvî), *Mecmâü't-Tühafi*, Riyad 1416/1996, VII, 431.

53 Bkz. İbn Abidin, *Hâşiye*, III, 380; İbn Abdül Ber, *Fethu'l-berri fi tertibi't-temhid*, VII, 432; Mevâg, Muhammed b. Yusuf el-Abderî, *et-Tac ve'l-iklîl*, Dâru'l-fikr, Beyrut 1413, II, 428; Nevevî, *Ravdatu't-talibin*, Riyad 1423/2003, II, 364; İbn Kudâme, *Muğni*, IV, 394; İbn Muflih, İbrahim b. Muhammed b. Abdullah b. Muhammed (v. 884), *el-Mubdi' fi Şerhi'l-Muğni'*, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut 1418, III, 29.

54 Bkz. İbn Abidin, *Hâşiye*, III, 380; İbn Abdilber, *Fethu'l-berri fi tertibi't-temhid*, VII, 432; Mevâg, *et-Tac ve'l-iklîl şerhu muhtasarı Halîl*, II, 428; Nevevî, *Ravdatu't-tâlibin*, II, 364; İbn Kudâme, *Muğni*, IV, 394; İbn Muflih, *Mubdi'*, III, 29.

Alimler; havanın kapalı olması gibi durumlarda güneşin battığını zannederek orucunu açan sonra da güneşin batmadığı ortaya çıkan kimse konusunda iki görüş etrafında ihtilaf etmişlerdir.

Birinci Görüş: Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelîlerden oluşan çoğunluğun görüşüne göre; bu kimsenin orucunu kaza etmesi gerektiğidir.⁵⁵

İkinci Görüş: Bu kimsenin orucu sahihtir, doğrudur; o kimseye kaza gerekmez. Bu görüş Hz. Ömer (r.a.)’dan rivayet edilmiştir. Mücahid, Hasan, İshâk, İbn Huzeyme ve bir rivayete göre Ahmed, İbn Teymiyye, Şâfiîlerden Müzenî, çağdaş âlimlerden Şeyh İbn Useymîn bu görüşü tercih etmişlerdir.⁵⁶

DELİLLER:

Birinci Görüşün Delilleri: Birinci görüş sahipleri aşağıdaki gibidir.

1- Allah teâlanın “Sabahın beyaz ipliği (aydınlığı), siyah ipliğinden (karanlığından) ayırt edilinceye kadar yiyin, için, sonra akşama kadar orucu tamamlayın (Bakara 187).” ayetidir. Bu ayetin delalet yönü; orucunu gün batmadan açan kimse geceye kadar oruç tutmamış ve orucunu tamamlamamış olur ve dolayısıyla o kimsenin kaza yapması gerekir.⁵⁷

2- Ömer (r.a.)’ın *yaptığı* davranıştır. Ömer (r.a) iftar etmiş yanındakiler de onunla birlikte iftar etmiştir, sonra müezzin ezan okumak için minareye çıktığında ey insanlar güneş batmamıştır, demiştir. Sonra Ömer (r.a) da; “iftar eden kimseler bu günün yerine bir gün oruç tutsun demiştir.”⁵⁸

Bu delili şöyle tartışmamız mümkündür:

Zannı galibe göre amel etmek şeriatıta asıldır. Dolayısıyla kim zannı galibe binnaen güneşin battığını düşünerek orucunu açarsa şerî delile uygun olarak orucunu açmış olur. Esmâ bt. Ebû Bekr’den rivayet edilen hadise göre sahabelerde de olduğu gibi bu kimsenin kaza yapması gerekmez. Çünkü o kimse Allah ((c.c))’in emrettiği şeyi yapmıştır.

55 İbn Âbidin, *Hâşiye*, III, 380; İbn Abdilber, *Fethu’l-berri fi tertibi’t-temhid*, VII, 432; Muhammed b. Yusuf, *et-Tâc ve’l-iklil*, II, 428; Nevevî, *Ravdutu’t-tâlibin*, II, 364; İbn Kudâme, *Muğni*, IV, 394; İbn Muflih, *Mubdi’*, III, 29; Kurtubî, *el-Cami’ li Ahkâmî’l-Kuran*, III, 209.

56 Bkz. İbn Münzir, Ebû Bekir Muhammed b. İbrahim (v. 319), *el-İsrâf alâ Mezâhibi’l-ulemâ*, (thk. Ebû Hamid Sağır el-Ensârî, Mektebetü Mekketü’s-sahafiyye), İmârâtü’l-Arabiyye 1412, III, 119; Sanâni, Abdürrezzak b. Hümmâm, *Musannef*, (thk. Habibu’r-Rahmân el-A’zamî), Mektebetü’l-İslâmî, Beyrut 1403, IV, 178; İbn Receb, *Fethu’l-Bârî*, IV, 236; İbn Teymiyye, *el-İhtiyârâtü’l-fikhiyye*, s. 161; Nevevî, *Mecmu’*, VI, 311; Useymîn, Muhammed b. Salih, *Şerhu’l-mumti’*, (Hazırlayan: Süleyman Ebü’l-hayr, Halid el-Muşeykîh), Müessesetü’l-Âsâ, Riyad ty., VI, 410.

57 Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmî’l-Kuran*, III, 209; Behûti, *Ravdu’l-Murbi’*, IV, 332.

58 Beyhâkî, Ebu Bekr Ahmed b. Hüseyin (v. 458), *Sünenü’l-Kübrâ*, “Sıyâm”, 8105, Beyrut 1419.

Hz. Ömer (r.a)'ın yukarıda zikredilen davranışına gelince; ileride anlatılacağı gibi bu konuda Hz. Ömer (r.a)'dan bu davranışının aksine rivayet de gelmiştir. Buna binaen Hz. Ömer (r.a)'ın o davranışı hüccet olamaz.

İkinci Görüşün Delilleri: İkinci görüş sahiplerinin delilleri aşağıdaki gibidir.

1- Esmâ bt. Ebî Bekr (r.a) hadisidir; Esmâ; Peygamber Efendimiz (s.a.v) zamanında havanın kapalı olduğu bir günde orucumuzu açtık, sonra güneş ortaya çıktı demiştir. Bu hadisin râvilerinden biri olan Hişam (r.a) 'a; onlara oruçlarını kaza etmeleri emredildi mi diye soruldu? Hişam (r.a) kaza etmeleri gerekir demiştir.

Ma'mer şöyle dedi; Hişam'ın onların kaza edip etmediğini bilmiyorum dediğini duydum.⁵⁹

Hadisin Delalet Yönü: Sahabeler güneşin battığı ve gündün de vaktin kalmadığını düşünerek zannı galible gündüz iftar ettiler. Peygamber Efendimiz (s.a.v) onlara kaza yapmalarını emretmemiştir. Eğer kaza gerekli olsaydı Allah ((c.c))'ın hükümlerinden olurdu ve muhafaza edilmiş olurdu. Muhafaza edilmediğine ve Peygamber Efendimiz (s.a.v)'den bu konuda bir rivayet gelmediğine göre beraatı zimmet ve kaza etmemek asıl olmuştur.⁶⁰

İbn Hüzeyme (r.a) şöyle dedi: “Bu eserde onlar orucun kazasıyla emredilmemiştir.” Oruç kaza edilmelidir ibaresi İbn Hişam (r.a)'ın yorumudur, eserin metninde böyle bir ifade bulunmamaktadır. Bana göre de onların orucu kaza etmeleri gerektiği net değildir. Güneşin battığını düşünerek iftar etmişler sonra da güneşin batmadığı ortaya çıkmışsa bu durum Ömer b. Hattab (r.a)'ın “Allah'a yemin olsun ki bu orucu kaza etmeyeceğiz ve günahkâr da olmayacağız,” dediği gibi olacaktır.⁶¹

2- Zeyd b. Vehb (r.a) rivayet ettiği bir eserde şöyle dedi: “Ramazan ayında Medine mescidinde oturuyorduk, gökyüzü kapalıydı, güneşin kaybolduğunu gördük, sonra Ömer (r.a) su içti biz de içtik; aradan uzun bir zaman geçmedi ki bulutlar dağıldı ve güneş ortaya çıktı. Biz birbirimize bu günün kazasını tutacağız demeye başladık; bunu Ömer b. Hattâb (r.a) duydu ve “Allah'a yemin olsun ki bu orucu kaza etmeyeceğiz ve günahkâr da olmayacağız,” dedi.

TERCİH

Allah bilir ki bana göre güçlü olan görüş; galip zanna göre güneşin battığını düşünerek güneş batmadan önce orucunu açan sonra da güneşin batmadığı orta-

59 Buhari, “Savm”, 1959.

60 Useymîn, *Şerhu'l-Mümti'*, VI, 402.

61 Bkz. İbn Hüzeyme, Ebu Bekir Muhammed b. İshâk b. Hüzeyme, *Sahihu İbn Hüzeyme*, (thk. Muhammed Mustafa el-A'zami) Mektebetü'l-İslâmiyye, Beyrut 1395, III, 229; Beyhakî, “Sıyâm”, 8108.

ya çıkan kimseye kaza gerekmez diyen ikinci görüştür. Çünkü bu görüşe ait olan deliller özellikle de Esmâ (r.anha)' ait olan hadis bu konuda güçlüdür. Zira Şerî usullerden biri de bu görüşü desteklemektedir. Şöyle ki; Adî b. Hâtîm (r.a)'ın kıssasında olduğu gibi; "sözünü veya bir işini bir sebebe dayandırmış sonra da sebebin olmadığı ortaya çıkmış olan kimsenin sözüne ve fiiline hiçbir hüküm bağlanmaz, o kimse özür sahibidir.

Adî b. Hâtîm (r.a) bir gün oruç tutmak istedi ve "Sabahın beyaz ipliği (aydınlığı), siyah ipliğinden (karanlığından) ayırt edilinceye kadar yiyin, için, sonra akşam kadar orucu tamamlayın (Bakara 187)" ayetini okudu, sonra siyah ve beyaz ip getirip yastığının altına koydu ve ta ki beyaz ip siyah ipten farkedilene kadar her iki ipe de bakarak yemeye devam etti. Peygamber (s.a.v)'in yanına gelip ona durumu anlattığında Rasulullah (s.a.v) ona; "Beyaz ipe siyah ip senin yastığının altında olduğuna göre senin yastığın oldukça genişmiş!" buyurmuştur.⁶²

Bu durumda Peygamber (s.a.v) Adiy b. Hatem (r.a)'ın orucu kaza etmesini emretmedi. Çünkü o bilmiyordu, karşı çıkmak amacıyla da değildi.⁶³

BEŞİNCİ MESELE: Güneşin Kesin Battığına İnanarak Orucunu Yiyen Sonra da Güneşin Batmadığı Ortaya Çıkan Kimsenin Durumu.

Güneşin kesin battığına inanarak orucunu yiyen sonra da güneşin batmadığı ortaya çıkan kimsenin durumu konusunda âlimler iki görüş etrafında ihtilaf etmişlerdir.

Birinci Görüş: Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelîlerden oluşan cumhura göre; orucu kaza etmesi gerekir.⁶⁴

İkinci Görüş: Şâfiîlerden Müzenî, bir rivayette İmam Ahmed'in, İbn Teymiyye ve İbn Useymîn'in doğru bulduğu görüşe göre; bu kimsenin orucu geçerlidir, ona kaza gerekmez.⁶⁵

DELİLLER

Birinci görüşte Olanların Delilleri: Birinci görüş sahiplerinin delilleri aşağıdaki gibidir.

62 Buhari, "Tefsir", 4509; Müslim, "Savm", 109.

63 Useymîn, *Şerhu'l-mumtî*, VI, 402.

64 İbn Abidin, *Hâşiye*, III, 374; Muhammed Yusuf, *et-Tâc ve'l-iklîl*, II, 447; Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc*, I, 632; İbn Muflih, *Mubdi*, III, 29.

65 Bkz. Nevevî, *Mecmu'*, VI, 311; İbn Teymiyye, *Mecmu'u fetâvâ İbn Teymiyye*, (Düzenleyen: Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım), Mektebüt-te'limiyyü Se'idiyyü, Fas ty., XXV, 226; Merdâvî, *el-İnsâf*, III, 311; Useymîn, *Şerhu'l-Mumtî*, VI, 411.

1- Allah teâlâ'nın "Sabahın beyaz ipliği (aydınlığı), siyah ipliğinden (karanlığınan) ayırt edilinceye kadar yiyin, için, sonra akşama kadar orucu tamamlayın (Bakara 187)" ayetidir.

Delalet yönü; Allah teâla orucu geceye kadar tamamlamayı emretmiş ve o ise orucunu tamamlamamıştır.⁶⁶

2- Esmâ bt Ebî Bekr (r.anha)'ın yukarıda geçen hadisidir. Bu hadisin bazı rivayetlerinde hadisin ravisi olan Hişam b. Urve'ye "onlar kaza ile emredildi mi" denilmiştir.⁶⁷

Bu iki delilin aşağıdaki gibi tartışılması mümkündür;

1- Allah Teâlâ "Rabbimiz; unutursak veya hata edersek bizi sorumlu tutma (Bakara, 286)," ayetinde olduğu gibi hatayı ve hata yapan kimseden sorumluluğu kaldırmıştır. Müminlerin duası olan bu ayete cevap olarak da; Allah teâla "öyle yaptım" demiştir.⁶⁸ Güneşin battığına inanarak yiyen bu kimse bu durumda yanlış yapmıştır, onun amacı muhalefet etmek değildir.

2- Esmâ bt Ebî Bekr (r.anha)'nın hadisine İbn Huzeyme (rh.a)'ın dediği şu sözle cevap verilebilir: "Bu eserde onlar orucun kazasıyla emredilmemiştir. Orucun kaza edilir ibaresi İbn Hişam (rh.a)'ın yorumudur."⁶⁹

İkinci Görüşte Olanların Delilleri: görüş sahiplerinin delilleri aşağıdaki gibidir.

1- Allah tealâ'nın "Sabahın beyaz ipliği (aydınlığı), siyah ipliğinden (karanlığınan) ayırt edilinceye kadar yiyin, için, sonra akşama kadar orucu tamamlayın (Bakara 187)," ayetidir.

Ayetin delalet yönü; Güneşin battığına ve gecenin girdiğine inanarak yiyen kimse yemeye izin verildiği bir vakitte yemiştir. İzin verilen kimsenin fiilinden ortaya çıkan sonuçtan da izin verilen kimse sorumlu değildir.⁷⁰

2- Adiy b. Hatem (r.a)'ın yukarıdaki hadisidir. Adiy b. Hatem (r.a) gecenin devam ettiğine inanarak yemiştir, sonra tanın ağardığı ortaya çıkmıştır. Bu durumda Peygamber Efendimiz (s.a.v) de ona orucunu kaza etmesini emretmemiştir. Bunun gibi güneşin battığına inanarak yiyen kimseye kaza gerekmez.

TERCİH:

Allah bilir ki güneşin battığına inanarak yiyip güneşin batmadığı ortaya çıkan kimseye kaza gerekmez şeklindeki görüş güçlü olarak ortaya çıkmaktadır. Çünkü bu görüşün delili güçlü ve tartışmadan uzaktır.

66 İbn Muflih, *el-Mübdî*, III, 29.

67 Bu hadisin kaynağı yukarıda zikredildi.

68 Müslim, "İman", 126.

69 Bkz. İbn Huzeyme, *Sahih*, III, 239.

70 Bkz. İbn Teymiyye, *Mecmûatü fetâvâ İbn Teymiyye*, XXV, 402.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GÜNEŞİN BATIŞINA BAĞLI OLAN HAC HÜKÜMLERİ

Birinci Mesele: Gün Batmadan Önce Arafat'tan Müzdelife'ye İnmeK.

Tartışma Üzerinde bir İnceleme:

Arafat'ta vakfe durup gün batımından sonra Arafat'tan inen ya da Arafat'a geceleyn uğrayan kimsenin haccının sahih olduğu konusunda âlimler icma etmişlerdir.⁷¹

Zevalden sonra Arafat'a uğrayan ya da Arafat'ta vakfe duran ve gün batımından önce Arafat'tan inen kimsenin haccı yapmış olup olmaması konusunda âlimler iki görüş etrafında ihtilaf etmişlerdir.

Birinci Görüş: Zevalden sonra Arafat'ta vakfe duran ya da Arafat'a uğrayıp gün batımından önce Arafat'tan ayrılan kimse haccını yapmış olur.

Bu görüş Hanefilerden çoğunluğun ve bazı Mâlikî, Şafi, Hanbelî ve İbn Hazm'ın görüşüdür. Çağdaş âlimlerin çoğunluğunun fetvası da bu görüş üzerinedir.⁷²

İkinci Görüş: Zevalden sonra Arafat'ta vakfedip ya da Arafat'a uğrayıp gün batımından önce Arafat'tan ayrılan ve gece Arafat'a hiç dönmeyen kimse haccı kaçırmış olur. Bu görüş Mâlikîlere aittir.⁷³

DELİLLER:

Birinci Görüş Sahiplerinin Delilleri: görüş sahiplerinin delilleri aşağıdaki gibidir.

1- Allah teâlanın; "Arafat'tan ayrılıp akın ettiğinizde Meş'ar-i Haram'da Allah'ı zikredin ve O'nu size gösterdiği şekilde anın şüphesiz ki siz daha önce yanlış gidenlerden idiniz. Sonra insanların (sel gibi) aktığı yerden siz de akın. (Bakara 198 ve 199)," ayetleridir.

Bu ayetlerin delalet yönü; Allah Teâla Arafat'tan inmeyi geceye de gündüze de tahsis etmemiştir. Dolayısıyla bunlar, Arafat gününün hangi vaktinde olursa olsun Arafat'tan inmenin caiz olduğuna delildir.⁷⁴

71 İbn Abdilber, *Fethu't-tertibü't-temhîd*, IX, 22, *Kurtubî*, III, 334; İbn Kudâme, *Muğni*, V, 274.

72 Bkz. Serahsî, *Mebcut*, IV, 55; Şemsüddîn, *Mevâhibü'l-Celil*, IV, 132; Ebul Hüseyin, *Beyân*, IV, 319; İbn Kudâme, *Muğni*, V, 275; İbn Hazm, *Muhallâ*, VII, 121; İbn Bâz, Abdulaziz b. Abdillâh (v. 1420), *Fetâvâ İbn Bâz*, VII, 363; İbn Useymin, *Fetevâ İbn Useymin*, XXXII, 29.

73 Sahnûn, *Müdevvenetü'l-Kübrâ*, Vüzârâtü'l-evgâfi's-Suûdiyye, Suud 1324, II, 413; Karâfi, *Zahîra*, III, 259; İbn Abdilber, *Fethu'l-berr fi tertibi't-temhîd*, IX, 22.

74 Cassâs, Ebû Ahmed b. Ali er-Râzi, *Ahkâmü'l-Kur'an*, (thk. Muhammed es-Sâdik el-Gamhâvi), Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabiyye, Beyrut 1405, I, 389; Kurtubî, *Tefsîru'l-Kurtubî*, III, 334.

2- Urve b. Mudarris et-Tâî (r.a) hadisinde şöyle demiştir: “Müzdelifede Peygamber (s.a.v)’in yanına gelerek ona şöyle dedim: Ey Allah’ın Rasulü, ben Tayyi dağından geldim, bineğimi de kendimi de yordum. Allah’a yemin olsun ki her dağda vakfettim, benim haccım oldu mu? Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdu: Bizimle bu namazı idrak eden ve bundan önce Arafat’a gece ya da gündüz olsun gelen kimse-nin haccı tamam olur ve kirlerini atmış olur.⁷⁵

Hadisin Delalet Yönü:

Peygamber (s.a.v); gece veya gündüzün bir bölümünde vakfeden vakti yakalamış olarak kabul etmiştir; iki vakitten biriyle ya da her ikisiyle birlikte diye bir kayıtlandırmada bulunmamıştır.⁷⁶

Bu Delil Bir Kaç Yönde Tartışılmıştır:

Birinci Yön: Burada vakfetmeden maksat gece veya gece ve gündüz durmaktır. Peygamber (s.a.v), kendisinin gündüz ve gecenin bir kısmında Arafat’ta vakfe uygulamasının meşhur olduğunu bildiği için başka bir gece dememiştir. Dolayısıyla gecenin ve gündüzün bir kısmında durulması gerekir. Sadece gündüzün bir kısmında durulması yeterli değildir.

İkinci Yön: Peygamber (s.a.v)’in yukarıda zikredilen hadiste geçen; “gece ya da gündüz olsun” sözünden maksat “gece ve gündüz olsun” anlamındadır. Dolayısıyla “فَأَصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تَطِعْ مِنْهُمْ إِيمًا أَوْ كَفُورًا”; “Artık Rabbinin hükmüne (boyun eğip) sabret; onlardan hiçbir günahkâra ve hiçbir nanköre boyun eğme”;⁷⁷ ayetinde olduğu gibi hadiste geçen “أو” edatı, “و” manasında kullanılmıştır.

Bu Tartışmaya İki Yönde Cevap Verilmiştir:

1- Bu Arafat’ta vakfenin gece ve gündüz farz olduğunu gerektirir. Biri diğerinin yerine geçmez. Kimse böyle bir görüş dememiştir, belki de gece vakfenin caizliği konusunda icma gerçekleşmiştir.⁷⁸

2- Allah teala’nın; “وَلَا تَطِعْ مِنْهُمْ إِيمًا أَوْ كَفُورًا” “onlardan hiçbir günahkâra yahut hiçbir nanköre boyun eğme,⁷⁹” ayetindeki و atıf değildir. Eğer atıf olsaydı ayetin manası günahkâr ancak nankör olduğunda itaat edilir. Belki o günahkâra ve inkârcıya itaat etmemekle emredilmiştir.⁸⁰

75 Ebû Dâvud, “Hac”, 1950; Tirmizî, “Hac”, 891; Nesâî, Ahmed b. Şuayb, *Sünenü’l-kübrâ*, “Hac”, 3041, Beyrut 1421, V, 263; İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*’de şöyle dedi: Bu hadisi İbn Hibbân, Dârekutnî ve Hâkim sahih olarak kabul etti, III, 526.

76 Bkz. Yusuf b. Abdullah b. Abdülber, *İstizkâr*, IV, 283.

77 İnsan, 76/24.

78 Bkz. Yusuf b. Abdullah b. Abdülber, *İstizkâr*, IV, 283, İbn Hazm, *Muhallâ*, VII, 122.

79 İnsan, 76/24.

80 Bkz. İbn Abdilber, *İstizkâr*, IV, 283, İbn Hazm, *Muhallâ*, VII, 122.

3- Arafat gününün isimlendirilmesi Rasulullah (s.a.v)'den rivayet edilen birçok haberde yer almıştır, onlardan biri: Rasulullah (s.a.v)'in Hz. Aişe (r.a) hadisinde şöyledir: “Arafat gününden başka bir günde Allah (c.c) daha çok kulunu cehen-nemden azat etmemiştir. Allah teâla Arafat gününde meleklerine o insanlarla övü-nüyordu.⁸¹

Ümmet bu günü “Arafe Günü” olarak isimlendirdi. Dolayısıyla Arafat'ta farz olan durma vaktinin gündüz olduğu, geceleyin yapılan vakfenin de gündüz yetişemeyen kimseler için olduğu bilinmiştir. Biz şöyle diyoruz: Bayram ve Cuma gününün tüm faaliyetleri gündüz olacaktır, arafe günü de bunun gibidir.⁸²

4- Arafat'ta durmak bir ibadettir. Bu diğer hac ibadetleri gibi geceye mahsus değildir. Çünkü tavaf, ziyaret, taşlama, kurban kesme ve tıraş olma gibi hac ibadetlerini Peygamber (s.a.v) gündüz yapmıştır. Bu ibadetler gündüz başlamış ve gündüze tabi olarak gece de devam etmiştir. Arafat'ta vakfe dışındaki hiçbir hac ibadeti geceye mahsus olmamıştır. Arafat'ta vakfe farzını geceye mahsus kılan kimse kurallara muhalefet etmiş olur.⁸³

İkinci Görüş Sahiplerinin Delilleri: Görüş sahiplerinin delilleri aşağıdaki gibidir.

1- İbn Ömer (r.a)'ın rivayet ettiği hadiste Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Arafat'ta gece vakfe duran kimse hac yapmış olur. Gece Arafat'ta durmayı kaçırın kimse hac yapmamış olur. Bu kimsenin yaptığı ibadet umredir, gelecekte hac yapması gerekir.⁸⁴

Bu hadisin Delalet Yönü:

Bu, Arafat'ta vakfenin sadece gecenin bir bölümünde durmakla gerçekleşeceği, Arafat'ta gündüz vakfetmişse ya da buradan gündüz geçmişse bunun yeterli olmayacağı konusunda bir delildir.⁸⁵

Bu Hadis Üç Yönde Tartışılmıştır:

Birinci Yön: Bu hadis zayıftır, bunun gibi zayıf hadisler hüccet olmaz.⁸⁶

81 Müslim, “Hac”, 1348.

82 Bkz. Cassâs, *Ahkâmü'l-Kuran*, I, 389; Karâfi, *Zahîra*, III, 259.

83 Bkz. Cassâs, *Ahkâmü'l-Kuran*, I, 389.

84 Dârekutnî, Ali b Ömer, *Sünen-i Dârekutnî*, Dâru Âlemi'l-kütüb, Riyâd 1413, II, 241; İbn Adiy, Ebû Ahmed Abdullah b. Adî el-Cürcânî, *el-Kâmil fî dua'fâi'r-ricâl*, (thk. Yahya Muhtâr Gazzâvî), Dâru'l-fikr, Beyrut 1409, VI, 186.

85 Bkz. İbn Rüşd, *Bidayetü'l-müctehid*, I, 349; Şemsüddin, *Mevâhibu'l-Celil*, IV, 131.

86 Bkz. Dârekutnî, II, 241; bkz. İbn Hazm, *Muhallâ*, VII, 123; İbn Hacer Askalânî, Ahmed b. Ali, *ed-Dirâye fi tahrîci ehâdisi'l-hidâye*, (thk. Seyid Abdullah Hâşim), Dâru'l-mârife, Beyrut ty., II, 31; Albânî, Muhammed Nasuruddîn, *İrvâu'l-ğalil fî tahrîci Ehâdisi menari's-sebil*, Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1405, IV, 345.

İkinci Yön: Bu Urve b. Mudarris hadisine hamledilmiştir; şöyle ki gündüz Arafat'ta durmayı kaçırın kimse gece vakfe durursa o kimse hac yapmış olur. Gece durmayan kimse de hac yapmamış olur. Bu hüküm üzerinde icma vardır. Hadisin bu konuya hamledilme yönü zikredilen ifadelerin Peygamber (s.a.v)'in uygulamasıdır. Böylece hadiste, gecede vakfe yapılacağına dair bir delil, gündüz durmanın gerekliliğine de uyarı vardır.⁸⁷

Üçüncü Yön: Bu hadiste sadece gecenin ifade edilmesinin sebebi; gündüz yetişemeyen kimsenin durumunun geceye bağlı olduğu içindir. Çünkü gece, Arafat'ta vakfenin son vakitleridir. Bu hadis Peygamber (s.a.v)'in şu hadisine benzemektedir: “Bir kimse güneş doğmadan önce sabah namazının bir rekâtına yetişirse sabah namazına yetişmiş olur. Bir kimse gün batmadan önce ikinci namazının bir rekâtına yetişirse ikinci namazına yetişmiş olur.”⁸⁸

Peygamber Efendimiz (s.a.v) yukarıdaki hadiste en son vakte işaret etmiştir. Çünkü bu hadisten maksat; namazın vaktinin girdiğinin değil, namaz vaktinin o anın çıkmasıyla çıkması olacağını ifade etmektedir.⁸⁹

2- Cabir (r.a)'ın Peygamber (s.a.v)'in haccının sıfatı hakkındaki hadisidir: Cabir (r.a) şöyle dedi: Peygamber (s.a.v) taki güneş batıp sarısı biraz gidene ve güneşin cismi kaybolana kadar Arafat'ta durdu. Sonra Üsame'yi arkasına bindirdi ve Arafat'tan indi.⁹⁰

Bu Hadisin Delalet Yönü: Bu Peygamber (s.a.v)'in uygulamasıdır. Peygamber (s.a.v) gün battıktan sonra gecenin bir kısmında vakfetti, Peygamber (s.a.v)'in uygulamaları farza hamledilir. Çünkü Peygamber (s.a.v) benden hac ibadetlerinizi alınız demiştir.⁹¹

Bu Hadis Üç Yönden Tartışılmıştır:

Birinci Yön: Müslümanlar Peygamber (s.a.v)'in bu güne kadar hep gündüzün durmuş olduğunu ve gün batımından sonra indiğini kabul etmiştir. Bu gündüzün vakfe zamanı olduğunu ve güneş batımının da iniş zamanı olduğunu göstermektedir. Öyleyse nasıl olur da iniş zamanı, durması gereken vakit ve Peygamber Efendimiz (s.a.v)'in vakfettiği ve ibadet yapmak için gayret ettiği vakit, durulması gereken vakit sayılmayacaktır.⁹²

87 Bkz. Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebir*, IV, 173.

88 Buhari, “Salah”, 554; Müslim, *Salah*, 668.

89 Bkz. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, V, 273.

90 Müslim, “Hac”, 1218.

91 Bkz. İbn Münzir, *el-İşrâf*, I, 482; Karâfi, *Zahira*, III, 260; Kurtubi, *Ahkâmü'l-Kur'an*, II, 416.

92 Bkz. Cassas, *Ahkâmü'l-Kuran*, I, 389; Karâfi, *Zahira*, III, 260.

İkinci Yön: Onların “Peygamber (s.a.v)’in gecenin ilk vaktinde durduğu ve bu sebeple de gece de durmak gerekir” sözüne gelirse Peygamber (s.a.v) gündüz de durmuştur. Dolayısıyla onlar bu sözle gündüzün durmayan kimsenin haccını kabul etmemiş olurlar.⁹³

Üçüncü Yön: Peygamber Efendimiz (s.a.v)’in yaptığı gibi Arafat’ta geceyle gündüz arasını cemetmek ya müstehaba ya da kurban gerektiren vacib’e hamledilir. Cem etmenin olmaması halinde haccın kabul olmayacağı şeklindeki bir rükün olmasına hamledilmesi bu konuda delil olan Urve (r.a) hadisine ters düşmektedir.⁹⁴

3- Âlimler gecede vakfetmekle ya da geceleyin uğramakla haccın tamam olacağı konusunda icma etmişlerdir. Gecenin başıyla sonu arasında bir fark yoktur. Aynı zamanda âlimler gündüzün ilk saatlerinde vakfe durmanın yeterli olmayacağı konusunda icma etmişlerdir. Gecenin ilk saatiyle son saati arasında fark olmadığı gibi gündüzün ilk saatiyle son saati arasında Arafat’ta vakfe için yeterli olmaması açısından fark olmaması gerekir. Çünkü bir cinsin bir kısmında yok olan şey diğer kısımlarda da olmayacaktır.⁹⁵

Bu Görüş İki Yönde Tartışılmıştır:

Birinci Yön: Gündüzün ilk saatlerde durmanın yeterli olmaması konusunda icma olduğunu kabul etmiyoruz. Çünkü Hanbelî mezhebindeki sahih olan görüş gündüzün ilk saatlerinde durmanın yeterli olduğudur.⁹⁶

İkinci Yön: Eğer icmayı kabul etsek bile gündüzün son saatleriyle ilk saatinin aynı olduğunu söylemek tamamen hatadır. Çünkü Rasulullah (s.a.v)’in vakfetmesi, yalvarıp yakarması ve ibadet gayretleri günün sonunda gerçekleşmiştir. Öyleyse bu vakit nasıl olur da (mütercim: haccın edasında) yeterli olmama konusunda Peygamber (s.a.v)’in hiç vakfetmediği bir vakit gibi olacaktır.⁹⁷

TERCİH:

Yukarıda zikredilenlerden -Allah bilir ki- “geceleyin ya da zevalden sonra gündüz Arafat’ta vakfeden ya da Arafat’a uğrayan kimse hac yapmış olur” diyen birinci görüşün tercih edilen görüş olduğu ortaya çıkmıştır. Çünkü bu görüşün delilleri güçlü ve delaleti anlaşılırdır, diğer görüşlerin delilleri zayıf ve delaletleri de zayıftır. Üzerinde tartışmalar yaşanmıştır.

93 Bkz. İbn Hazm, *Muhallâ*, VII, 122.

94 Bkz. Nevevî, *Mecmû’*, I, 112.

95 Bkz. İbn Abdilber, *Fethu’l-berr fi tertibi’t-temhid*, VIII, 576.

96 İbn Kudâme, *Muğni*, V, 275; Nasûriddin, Ebu Muhammed b. Abdullah es-Sâmîrî el-Hanbelî, *el-Mustevî’b*, (thk. Abdülmelik b. Abdullah b. Dehiş), Mektebetü’l-esedî, Mekke 1424/2003, IV, 31.

97 Şelâin, Ali b. Nâsır, *Nevâzil fi’l-hac*, Dârü’t-Tevhîd, Riyad 1431, s. 379.

İkinci Mesele: Güneşin Batımına Kadar Arafat'ta Vakfe Durmanın Gerekli-liği, Sadece Gündüz Duran Kimseye Kurban Gerekli Olmasıdır:

Yukarıdaki meselede Arafat'ta durup gün batmadan önce inip gece geri dön-meyen kimsenin haccının olup olmaması konusunda ihtilaf olduğu ve tercih edilen görüşe göre o kimsenin haccının tamam olduğu zikredilmiştir. Ancak Arafat'ta gün batımına kadar durmak gerekir diyen âlimler, gün batmadan önce Arafat'ta vakfe-yi terkeden kimseye kurban kesmesinin gerekliliği konusunda iki görüş etrafında ihtilaf ettiler.

Birinci Görüş: Arafat'ta gündüz vakfedip sonra gün batmadan önce Arafat'tan inen sonra geceleyin dönmeyen kimsenin kurban kesmesi gerekir. Çünkü Arafat'ta gün batımına kadar durmak farzdır. Bu görüş; Hanefî, Hanbelî ve bazı Şafililerin görüşüdür. Ancak Hanefiler gün battıktan sonra Arafat'a dönse bile bu kimseden kurban keffaretinin sakıt olmayacağı görüşündedir.⁹⁸

İkinci Görüş: Güneşin batmasına kadar Arafat'ta vakfetmek müstehaptır. Gü-neşin batmasından önce vakfeyi terkeden kimseye kurban kesmek farz değil belki de müstehaptır. Bu Şâfiîlerin görüşü, Hanbelîlerden bir görüş, İbn Hazm'ın görüşü, Şeyh Muhammed Emin Şankiti'nin doğru olarak kabul ettiği görüştür.⁹⁹

DELİLLER

Birinci görüşte Olanların Delilleri:

1- Peygamber (s.a.v)'in uygulamasıdır; Peygamber (s.a.v) güneş battıktan sonra Arafat'tan inmiş ve şöyle demiştir: "Hac ibadetlerinizi benden alınız."¹⁰⁰

2- İbn Abbas (r.a)'ın hadisinde rivayet edildiği gibi, böyle yapmakla müşriklere muhalefet edilmiştir. İbn Abbas (r.a) şöyle demiştir: Cahiliye halkı güneş erkeklerin başındaki sarık gibi dağların başında olana kadar Arafat'ta durup iniyorlardı. ...do-layısıyla Peygamber (s.a.v) Arafat'tan inmeyi güneşin batmasına kadar geciktirdi.¹⁰¹

3- Güneş batmadan önce Arafat'tan inmek caiz olsaydı Peygamber (s.a.v) diğer ibadetlerde benzeri olmayan izdihamdan korktuğu için aciz kimselere ayın bat-

98 Bkz. Kâsânî, Ebûbekir İbn Mes'ûd, *Bedâi'ûs-sanâ'î fî tertibiş-şerâi'*, Dâru'l-fikr, Beyrut 1417, II, 193; Ebu'l-Hüseyn, *Beyân*, IV, 321; İbn Kudâme, *Muğni*, V, 274.

99 Bkz. Ebul Hüseyn, *Beyân*, IV, 321; Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, III, 97; Suyûtî, *Celâlüddin, el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'an*, IV, 130; İbn Hazm, *Muhallâ*, V, 113; Şenkiti, Muhammed Emin, *Edvâu'l-beyân fî İzâhi'l-Kur'an*, Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, Beyrut 1417, V, 175.

100 Müslim, "Hac", 1297.

101 İbn Huzeyme, "Hac", 2838; Albânî İbn Huzeyme'nin kitabına yaptığı ta'likta bu eserin isnadının sahih oldu-ğunu söylemiştir.

masından sonra Müzdelife'den minaya gelmelerine izin verdiği gibi gün batmadan önce Arafat'tan müzdelife'ye yola çıkmaları için de izin verirdi.¹⁰²

4- İbn Abbas (r.a)'ın rivayet ettiği şu hadistir: "Hac ibadetinden bir şey unutan ya da terk eden kimse kan akıtsın (kurban kesin)"¹⁰³

5- Güneş batmadan önce vakfeyi terk eden kimse kurban gerektiren bir ibadeti terk etmiş olur.

İkinci görüş Sahiplerinin Delilleri:

1- Urve b. Mudarris (r.a)'ın yukarıda geçen hadisidir. "Gece ya da gündüz Arafat'ta vakfeden kimsenin haccı tamam olur ve kirlerini atmış olur."¹⁰⁴

Hadisin Delalet Yönü: Tamam lafzı kurbanı ihtiyaç olmayacağına delalet etmektedir.¹⁰⁵

Tartışma: Peygamber (s.a.v)'in "haccı tamam oldu" sözü; Arafat'taki vakfeye yetiştiği ve haccı kaçırmadığı anlamındadır. Şöyle ki; Arafat'tan sonra ve "ifâda tavafını" yerine getirmeden ailesine dönen kimsenin haccı tamamlanmamış olur. Sadece Arafat'ta durmakla yapılan bu hac İslam'ın istediği haccın yerini tutmayacaktır. Dolayısıyla Peygamber (s.a.v)'in "o kimsenin haccı tamam oldu" sözü, "bu kimse Arafat'ta durmuştur, haccını kaçırmamıştır, ancak ona kurban kesmesi vacip olmuştur," anlamındadır. Çünkü o kimse güneşin batmasına kadar kalma ibadetini terketmiştir. Kim böyle ibadeti terk ederse kurban kessin.¹⁰⁶

TERCİH:

Yukarıda zikredilen delil ve tartışmalardan –Allah bilir ki- Arafat'ta gün batımına kadar durmanın gerekli olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu vakitten önce inen kimsenin kurban kesmesi gerekir.

Üçüncü Mesele: Cemretü'l-Akabe Taşını Atmanın Vaktinin Bitimi Ve Teşrik Günlerinde Geceleyin Taş Atma

Âlimler Cemretü'l-Akabe taşını atma vaktinin bitimi ve teşrik günleri taşının gecede atılması konusunda üç görüş etrafında ihtilaf etmişlerdir:

102 Bkz. Üşeygînri, Abdullah b. Abdürrahman b. Câsir en-Necdî et-Temîmî el-Vehîbî, *Müfîdü'l-enâm*, Mektebetü'n-Nehdati'l-Mısriyye, Kahire 1389/1969, s. 317.

103 Mâlik, *Muvattâ*, "Hac", 240; Nevevî şöyle dedi: İbn Abbâs'tan sahih senetlerle merfu değil mevkuף şekilde rivayet edilmiştir, *Mecmu'*, VIII, 49; Albani de Nevevî gibi demiştir, *el-İrvâ*, IV, 299.

104 Bu hadisin tahriri yukarıda geçmiştir.

105 Şenkîti, *Edvâu'l-beyân*, V, 174.

106 Bkz. Salih b. el-Usaymî, *Ahkâmu Arafe*, Dârü'l-müslim, Riyad 1431, s. 140.

Birinci Görüş: Cemretü'l-Akabe taşını atmanın vakti, kurban gününden on birinci günün tan yerinin ağarmasına kadar olan vakittir. Bu görüş Hanefilerin görüşüdür. Ancak Hanefiler; gün battıktan sonra atılan taşlar kazaen olacaktır, demişlerdir.¹⁰⁷

İkinci Görüş: Cemretü'l-Akabe taşını atmanın vakti, kurban gününden teşrik günlerinin son günün güneşinin batmasına kadar uzar. Bu görüş Şâfilere aittir.¹⁰⁸

Üçüncü Görüş: Cemretü'l-Akabe taşını atmanın vakti, kurban günü güneş batımına kadar devam eden vakittir. Bu görüş Mâlikî ve Hanbelîlere aittir. Ancak Mâlikîler bu konuda şöyle demektedir: Kurban günü güneş batımından sonra teşrik günlerinin son gününe kadar da taşlama yapabilir, bu taş atma kaza olarak kabul edilir. Mâlikîlerde meşhur olan görüşe göre bu kimseye geciktirmesine ceza olarak kurban kesmesi gerekir.

Hanbelîlere gelince onlar şöyle demektedirler: Akabe Cemresinde taş atmadan önce güneşin batması durumunda o kimse taşı ertesi günü zevalden sonra atmalıdır. Teşrik günlerinde taş atamaması halinde de durum böyledir.¹⁰⁹

DELİLLER:

Birinci ve İkinci Görüşün Sahiplerinin Delilleri:

Birinci Delil: İbn Abbas (r.a) rivayet ettiği hadiste şöyle demiştir: Peygamber (s.a.v)'e Mina'da kurban gününde soru soruluyordu; Peygamber (s.a.v) “*bir sıkıntı yok*” diyordu. Bir adam ona kurban kesmeden önce tıraş olunur mu diye sordu; Peygamber (s.a.v) git kurbanını kes bir sıkıntı yok dedi. Sonra o adam akşamladıktan sonra taş atılır mı diye sormuş, Peygamber (s.a.v) “bir sıkıntı yok” diye cevap vermiştir.¹¹⁰

Hadisin Delalet Yönü: Peygamber (s.a.v) akşamladıktan sonra da taş atma konusunda bir sıkıntı olmadığını açıkça söylemiştir. Akşam isminin gecenin bir parçasını oluşturması geceleyn taş atmanın caizliğine delalet eder.¹¹¹

107 Bkz. Kâsânî, *Bedai'us-sanâi'*, II, 137; İbn Nüceym, Zeynüddin b. İbrahim b. Muhammed, *Bahru'r-râik Şerhu kenzîl-dekâik*, Dâru'l-kitâbi'l-İslâmî, II, 371.

108 Ensari, Zekeriya b. Muhammed b. Zekeriya, *Esne'l-metâlib fi şerhi Ravzî't-tâlib*, yy. ty., I, 493; *Muğni't-tâc*, II, 271 (Mütercim: Bu isimde bir eseri ne yazar kaynakçada vermiş başka yerde biz de bulamadık; muhtemelen *Muğni'l-muhtâc* olmalıdır).

109 Bkz. Bâci, *Müntekâ*, IV, 174; Huraşi, Muhammed b. Abdillâh, *Şerhu'l-Huraşi alâ Muhtasarı Halil*, Dâru Sadr, Beyrut 1318, II, 337; Behûti, Mansur b. Yunus, *Keşşâfu'l-kma an metni'l-iknâ*, Suudi Arabistan 1421/2000, II, 500; Merdâvî, *el-İnsâf*, IV, 46.

110 Buhari, “Hac”, 1721.

111 İbn Rüşd, *Bidâyetu'l-müctehid*, I, 351.

Bu Delil İki Şekilde Tartışılmıştır:

1- Bu kimsenin “akşamladıktan sonra sözü”, zevalden sonraki zamanı ifade etmektedir. (Mütercim: Akşamleyin şeklinde tercüme yapılmış olan kelime Arapçadaki *امسى* kelimesidir). Çünkü o kelime insanların teamülünde zevalden sonraki zamanı ifade etmektedir. O kimsenin kurban günü soru sorduğunda bu sözü (*امسى*) kelimesini kullanmıştır. Sorusunda bu kelimeyi açık bir şekilde kullanmış olması sorunun gündüzde, taş atmanın da zevalden sonra gündüzde gerçekleştiğini göstermektedir.¹¹²

2- Bu hadiste söylenen sözler taş atmanın vaktini bilenler için değil de bilmeyenler için bir ruhsattır.¹¹³

Bu tartışmalara şu şekilde cevap verilmiştir:

1- *المساء* kelimesi gündüzün sonunu ve gecenin ilk saatlerini kapsamaktadır. Lügatçiler bunun böyle olduğunu açıkça söylemişlerdir.¹¹⁴

Peygamber (s.a.v)’in bunu açıklamaması konunun geniş olduğunu göstermektedir. Çünkü muhtemel olan yerlerde açıklama yapmamak o konuda umum ifade olarak kabul edilir.

2- İbn Abbas (r.a)’ın mezkûr hadisinden sabit olduğuna göre Peygamber (s.a.v)’e bu soru Mina’daki günlerden birinde sorulmuştur.¹¹⁵

Bu soru ancak gece sorulur, çünkü taş atmak zevalden sonra başlar.¹¹⁶

İkinci Delil: Peygamber (s.a.v)’in geceleyin çobanlara izin vermesi konusunda rivayet edilen hadistir. Bu rivayetlerden biri Ebu’l-Beddâh’ın babasından rivayet ettiği hadistir: “Peygamber (s.a.v) çobanlara cemre taşlarını gece atmaları ve Kurban günü taşlarıyla birlikte diğer günlerin taşlarını da aynı anda atmaları için ruhsat vermiştir.”¹¹⁷

Hadisin Delalet Yönü: Çobanların kendi yerlerine başkasını bırakıp taş atmaya gitme imkânın olduğu bilinmesine rağmen izin verilmiş olması geceleyin de taş atmanın caiz olduğunun delilidir. İzin hem çobanları hem de başka kimseleri kapsar. Bu izin aynı zamanda kurban günleri ve diğer günler için de geçerlidir.¹¹⁸

112 İbn Kudâme, *Muğni*, V, 196; Askalâni, *Fethu’l-Bârî*, III, 665.

113 Bkz. Şevkânî, Muhammed b. Ali, *Seylü’l-cerrâr*, Beyrut 1425/2004, II, 205.

114 Bkz. İbn Manzûr, *Lisanu’l-Arab*, XV, 281.

115 Nesâî, *Kitabu’l-Hac*, V, 272, no: 3067, Bu hadisi Albani sahîh olarak kabul etmiştir, Bkz. Nesâî, *Sünenü’n-Nesâî bi hukmi’l-Albani*, s. 473.

116 Şenkîti, *Edvâu’l-beyân*, V, 192.

117 İbn Huzeyme, “Hac”, 2975; Hadisin asıl olduğuna şahitlik eden başka deliller de bulunmaktadır; bkz. *et-Telhisu’l-cebir*, II, 263 (Mütercim: Böyle bir eser ne kaynakçasında geçiyor ne de biz bulamadık, İbn Hacer Askalânî *et-Telhisü’l-Habir* isimli eseri olabilir); Albânî, Muhammed Nâsirüddin, *Silsiletü’l-ehâdisi’s-sahîha*, Mektebetü’l-meârif, Riyâd ty., V, 622.

118 Bkz. Kâsânî, *Bedâi’u’s-sanâ’i*, II, 137; Zeylâî, *Tebyinü’l-hakâik*, II, 62.

Üçüncü Delil: Arafat'ta vakfetme işinde, kurban gecesinin Arefe gününe tabi olmasında olduğu gibi taş atma vaktinde de gece gündüze tabidir. Taş atmayı (Geceleyin) yasaklayan bir delil gelmediğine göre asıl olan vaktin devam etmesidir. Aksini iddia eden değil de geceleyin taş atmak yasak diyen kimse delil getirmek zorundadır.¹¹⁹

Birinci Görüş¹²⁰ Sahiplerinin delilleri aşağıdaki gibidir:

1- Cabir (r.a)'ın rivayet ettiği hadiste Peygamber (s.a.v)'in yaptıklarıdır: Peygamber (s.a.v) kurban günü kuşluk vaktinde, diğer günlerde ise zevalden sonra taş atmıştır.¹²¹

Peygamber (s.a.v)'in örnek ve açıklama tarzında yaptığı bu uygulama emir hükmündedir.¹²²

Bu delil şöyle tartışılmıştır:

Peygamber (s.a.v)'in bu yaptığı farzı değil de efdal olana delalet etmektedir. Çünkü Peygamber (s.a.v) akşamleyin de taş atmaya izin vermiştir. Akşam¹²³ ise gündüzün son saatlerini ve gecenin ilk saatlerini kapsamaktadır. Dolayısıyla Peygamber (s.a.v)'in yaptıkları vacibe değil efdal olana delalet etmektedir.¹²⁴

2- İbn Ömer (r.a)'den rivayet edilen şu eserdir: “Taş atma günlerini ya da geceye kadar taş atmayı unutan kimse ertesi gün güneşin zevaline kadar taş atmasın.”¹²⁵

Bu görüş şöyle tartışılmıştır: İbn Ömer (r.a)'ın kendi hanımı ve kardeşinin kızı için gece taş atmaya izin verdiği sabit olmuştur.¹²⁶

Yine Peygamber (s.a.v)'den; akşamladıktan sonra taş attım diyen kimseye “atmanda bir sıkıntı yok” dediği sabit olmuştur. Bu hadisle delil getirmenin doğru olduğunu daha önce açıklamıştık.¹²⁷

119 Bkz. Serahsî, *Mebûd*, IV, 64; İbn Bâz, *Fetâvâyı İbn Bâz*, XVII, 368.

120 Metnin aslında “Birinci Görüş Sahiplerinin Delilleri” olarak yazılmış olan bu başlık “Üçüncü Görüş Sahiplerinin Delilleri” olarak değiştirilmelidir. Çünkü incelememiz sonunda birinci ve ikinci görüşün sahiplerinin delilleri zaten önceki sayfada zikredilmiş olduğu görülmüştür.

121 Müslim, “Hac”, 1286.

122 Bkz. Şela'n, *Nevâzilü'l-Hac*, s. 529.

123 Mütercim: Burada zikredilen akşam kelimesinin aslı المساء kelimesidir. Mesa ise öğleden sonra başlayıp gecenin ilk vakitlerine kadar olan zamandır. Bkz. *Mu'cemu'l-vasit*, madde: مسو.

124 Bkz. Şela'n, *Nevâzilü'l-Hac*, s. 529.

125 Malik, *Muvattâ*, I, 409; Beyhakî, *Sünen*, V, 150.

126 Bkz. Şela'n, *Nevâzilü'l-Hac*, s. 530.

127 Bkz. Useymin, *eş-Şerhu'l-mümti'*, VII, 386.

TERCİH:

Yukarıda geçen delil ve tartışmalardan –Allah bilir ki- bana güçlü olarak görünen; Akabe cemresinin taşını atmanın geceleyin ve teşrik günlerinde caiz olduğunu, taşlamanın güneşin batmasına bağlı olmadığını söyleyen görüştür. Çünkü onların delili güçlüdür. Geceleyin taş atmayı yasaklayan açık bir delil de yoktur. Özellikle kalabalığın arttığı bu günlerde, insanların bu ibadeti mutmain olmuş olarak ve kolaylıkla yapabilmesi için asıl olan yasaklık değil caizliktir. Bu durum dinin gayelerindedir.¹²⁸

DÖRDÜNCÜ MESELE: Mina'dan Erken Dönmek İsteyen Kimsenin Zilhiccenin On İkinci Günü Mina'dan Güneş Battıktan Sonra Çıkması

Âlimler Mina'dan teşrik gününün ikinci gününde erken dönmek isteyen bir kimse Mina'dan gün batmadan önce çıkmışsa dönüşünün sahih olduğu ve bu kimsenin geri dönüp Mina'da gecelemezinin gerekmediği konusunda icma etmişlerdir.¹²⁹

Âlimler (Zilhicce'nin) on ikinci günü Mina'da iken güneş battıktan sonra Mina'dan çıkmak isteyen kimse konusunda iki görüş etrafında ihtilaf etmişlerdir:

Birinci Görüş: On ikinci gün güneş battığında Mina'da olan kimsenin on üçüncü günü zevalden sonra üç taş atana kadar Mina'da kalması gerekir ve o kimse (Zilhiccenin) on ikinci günü geceleyin çıkamaz. Bu görüş; Malikî, Şafiî, Hanbelîlerden oluşan cumhura ait olan görüştür.¹³⁰

İkinci Görüş: Bir kimse Minâdayken on ikinci gün güneş batmışsa bu durumda o kimse gece de çıkabilir. Efdal olan ertesi gün taş atana kadar çıkmamasıdır. Bu görüş Hanefilere aittir.¹³¹

DELİLLER:**Birinci görüşte olanların Delilleri Aşağıdaki Gibidir:**

1- Allah tealanın; “kim iki gün içinde acele edip (Mina'dan Mekkeye) dönerse ona günah yoktur; kim geri kalırsa ona da günah yoktur.” (Bakara 203)

128 Bkz. İbn Münzir, *el-İşrâf*, III, 373; Nevevî, *Mecmu'*, VIII, 227.

129 Bkz. Muhammed Yusuf, *et-Tâc ve'l-iklîl*, II, 131; Şemsüddin, *Mevâhibu'l-Celîl*, III, 132; Ebu'l-Hüseyn, *Beyân*, IV, 361; Derdir, Ebu'l-berekât Seyyid Ahmed, *Şerhu'l-kebir*, IX, 292.

130 Bkz. İbn Kudâme, *Muğni*, V, 332.

131 Kâsânî, *Bedâi'us-sana'i*, II, 208; Kirmâni, Mükrim b. Sufyân, *el-Mesâ'il-fi'l-menâsik*, (thk. Suûd eş-Şureym, Dâru'l-Beşâri'l-İslâmî, yy., 1424, I, 600.

Bu ayetin delalet yönü: Allah teala iki gün içinde acele edip dönmeyi mubah kılmıştır. Gün kelimesi sadece gündüzün adıdır, dolayısıyla ikinci gününden sonra geceleyin orada (Mina'da) olan kimse iki gün içinde¹³² acele etmemiş olur.¹³³

2- Ömer (r.a.)'ın şu sözüdür: "İkinci günün (mütercim: Zilhiccenin 12, bayramın da ikinci günü) gecesi Mina'da bulunan kimse ertesi günü diğer insanlarla birlikte Mina'dan dönene kadar orada kalsın.

İkinci Görüşte Bulunanların Delilleri Aşağıdaki Gibidir:

1- Arafat vakfesinde olduğu gibi bu gibi yerlerde gece gündüze tabidir.¹³⁴

Bu delilin tartışılması:

Burada gecenin gündüze tabi olacağı kabul edilmeyecektir, çünkü Allah teala: فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ; "iki gün içinde dönmek için acele edene" demiştir; iki gün ve gecede dememiştir. Dolayısıyla burada Arafat'ta vakfe'ye kıyas yapılmaz.

TERCİH:

Allah bilir ki bana; "on ikinci gün güneş battığında Mina'da olan kimsenin Mina'da kalması ve ertesi günü taş atması gerekir," diyen birinci görüş güçlüdür. Çünkü bunların delili güçlüdür ve tartışmadan uzaktır.

BEŞİNCİ MESELE: Mina'dan Çıkmaya Niyetlenip Hazırlığını Yapıp Yola Çıkmış Fakat Henüz Minanın Sınırından Çıkmadan Güneş Batmış Olan Kimse Mina'da Gecelemelidir.

Mina'dan çıkmaya niyetlenip hazırlığını yapıp yola çıkmış fakat henüz Minanın sınırından çıkmadan güneş batmış olan kimsenin Mina'da geceleme konusunda âlimler iki görüş etrafında ihtilaf etmişlerdir.

Birinci Görüş: Bu durumda olan kimse Mina'da gecelemelidir ve ertesi gün taş atmalıdır. Bu görüş Mâlikîlerden çoğunluğun, Şâfiîlerden bir görüş ve Hanbelîlerin görüşüdür.

132 Mütercim: Zilhiccenin 12. Günü akşamı Mina'da bulunup da gece dönmek isteyen kimse iki gün içinde acele edip dönmüş olmaz, anlamındadır.

133 Mâlik, Muvattâ, "Hac", 214; Beyhakî, V, 152, İbn Münzir bunu doğru olarak kabul etmiştir. Bkz. el-İşraf, III, 373.

134 Bkz. İbn Kudâme, *Muğni*, V, 333; Şenkitî, *Edvâ'u'l-beyân*, II, 209.

Bu görüşü Şeyh Muhammed Şankıtî doğru olarak kabul etmiştir.¹³⁵

İkinci Görüş: Bu durumda olan kimsenin Mina'da geceleme gerektirmez. Bu Şâfiilerden çoğunluğun görüşüdür.¹³⁶

DELİLLER:

Birinci Görüşte Olanların Delilleri Aşağıdaki Gibidir

1- Allah teala; "kim iki gün içinde acele edip (Mina'dan Mekkeye) dönerse ona günah yoktur; kim geri kalırsa ona da günah yoktur." (Bakara 203), Yola çıkıp güneş batmadan önce Minanın sınırlarından çıkmamış olan kimse iki gün içinde acele etmemiş olur.¹³⁷

İkinci Görüş Görüş Sahiplerinin Delilleri Aşağıdaki Gibidir

1- Mina'dan çıkma niyetiyle yola çıkan kimse acele etmiş hükmündedir. Bu kimse (gün batmış olsa bile) çıkabilir.

2- Bu kimse hazırlığını yapıp yola çıktıktan sonra yükünü indirip yerleştirmesi meşakkat olacaktır.¹³⁸

TERCİH:

Allah bilir ki bana göre daha doğru olan birinci görüştür. Mina'dan çıkmaya niyetlenip hazırlığını yapıp yola çıkmış fakat henüz Minanın sınırından çıkmadan güneş batmış olan kimse Mina'da gecelemedir. Ancak her hangi bir sebeple gecikmiş ve bu sebep çıkmasına engel olmuşsa bu kimse çıkmaya devam eder, geceleme gerektirmez. Bu görüş çağımız âlimlerinin çoğunluğu tarafından benimsenmiştir. Çünkü bu kimse kendi iradesinin dışında Mina'da kalmak zorunda kalmıştır. Bu kimsenin tekrar yüklerini indirmesi zor gelecektir.¹³⁹ En iyisini Allah bilir.

135 Bkz. Şemsüddîn, *Mevâhibü'l-Celil*, III, 133; Nevevî, *Mecmû'*, VIII, 227; İbn Kudâme, *Muğni*, V, 332; Ebu'l-Hüseyn, *Beyân*, II, 209; İbn Müflih, *Furû'*, III, 520.

136 kz. Ebul Hüseyn, *Beyân*, IV, 361; Nevevî, *Mecmû'*, VIII, 227; Remli, Şemsüddîn Muhammed b. Ebî'l-Abbas Ahmed, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*, Mabaatü Bâbi'il-Halebî, Mısır 1386, III, 310.

137 Bkz. İbn Kudâme, *Muğni*, V, 332.

138 Bkz. Ebul Hüseyn, *Beyân*, IV, 631; Nevevî, *Mecmû'*, VIII, 228.

139 Bkz. İbn Bâz, *Fetâvâ İbn Bâz*, XVII, 388; Useymîn, *Şerhü'l-Mumti'*, VII, 393.

V. BÖLÜM

GÜNEŞİN BATIŞINA BAĞLI OLAN MUHTELİF MESELELER

Güneşin batışına bağlı olan birtakım fıkhî meseleler bulunmaktadır. Âlimler arasında bu meseleler hakkında ihtilaf vardır. Bazı âlimler bu meseleleri konularının geçtiği yerde zikretmişlerdir. Ahlak, zekat ve zikirle alakalı meseleler bunlardandır. Bu meselelerin detayları aşağıda zikredilecektir.

BİRİNCİ MESELE: Çocukların Evin Dışına Çıkma Yasağının Başlama Vakti

Allah teala karanlığın çökmesinin şerrinden sığınmasını kullarından isteyerek şöyle buyurdu: “Karanlık çöktüğü zaman gecenin kötülüğünden”, (Felak, 3), bu sadece güneş battığında ve gecenin gelmesinde olur. Mücahid b. Cebr (r.a): “gecenin örtmesi, güneş battığı zaman olur”, demiştir.¹⁴⁰

Câbir b. Abdillâh Peygamber (s.a.v)’in şöyle dediğini rivayet etmiştir: “Gece yaklaştığı zaman çocuklarınızı kontrolünüz altına alın; çünkü şeytanlar o esnada yayılırlar. Akşam bir müddet geçtikten sonra onları serbest (evin içinde) bırakın, kapıyı kapatın, Allah’ın adını anın, ışıklarınızı söndürün, Allah’ın adını anın, su kırbalarını bağlayın, Allah’ın adını anın kaplarınızın üzerini bir çubukla da olsa kapatın ve Allah’ın adını anın.”¹⁴¹

Rasulullah (s.a.v)’in “gece yaklaştığı zaman” demesinden maksat “güneş batmaya başladığında” anlamındadır.¹⁴²

İmam Müslim Câbir b. Abdillâh’tan Peygamber (s.a.v)’in şöyle dediğini rivayet etmiştir: “Güneş battığı zaman akşamın ilk karanlığı geçene kadar hayvanlarınızı ve çocuklarınızı dışarı bırakmayınız. Çünkü şeytanlar güneş batıp akşamın karanlığı gidene kadar yayılırlar.”¹⁴³

الفواشي: Deve, koyun ve diğer hayvanlar olsun yayılmış olan bütün mallardır. Bu فواشي'nin çoğuludur, çünkü onlar yayılıyorlar. فحمة العشاء: Karanlık, zifiri karanlık, karanlığın ilk hali de denilmiştir.¹⁴⁴

Buna binaen Müslümanların çocuklarını ve hayvanlarını Şeytanın sıkıntılarından koruyabilmeleri için bu vakitte çocuklarının ve hayvanlarının dışarı çıkmalarını engellemeleri gerekir.

140 Buhari bu şekilde ta’likte bulunmuştur, “Tefsîr”, 3280; bkz. İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, IV, 746.

141 Buhârî, *Kitâbu bedî’l-halkı bâbu sıfatı iblis ve cunudihi*, 3280; Müslim, “Eşribe”, 2012.

142 Bkz. İbn Receb, *Fethü’l-Bâri*, VI, 393.

143 Müslim, “Eşribe”, 2012.

144 Nevevî, *Şerhu’n-Nevevî ala Müslim*, XIII, 162.

İbn Hâcer ve diğerlerinin ifade ettiklerine göre; Sahihayında rivayet edilmiş olan Câbir (r.a) hadisinde geçen bu emirler çoğu âlimlere göre mendub ve irşad'a hamledilir.¹⁴⁵

İKİNCİ MESELE: Ramazan Bayramında Tekbirin Başlama Vakti

Âlimler Ramazan Bayramının tekbirinin başlama vakti konusunda iki görüş etrafında ihtilaf ettiler.

Birinci Görüş: Tekbire bayram gecesı güneşin batmasından itibaren başlanır. Bu Şâfilerin görüşü ve İmam Ahmet'ten bir görüştür. İbn Teymiye bunu doğru olarak kabul etmiştir.¹⁴⁶

İkinci Görüş: Bayram namazı kılınacak yere gitmeye başlanıldığı zaman tekbire başlanır. Bu Hanefilerin çoğunluğunun sahih olarak kabul ettiği, Malikilerin görüşü ve Hanbelilerin de sahih olan görüşüdür.¹⁴⁷

DELİLLER:

Birinci Görüşte Olanların Delilleri:

Allah teala: "Bütün bunlar, sayıyı tamamlamanız ve size doğru yolu göstermesine karşılık, Allah'ı tazim etmeniz, şükretmeniz içindir (Bakara 185)", ayetidir.

Ayetin Delalet Yönü: Allah teala tekbir getirilmesini Ramazan orucunun tamamlanmasına bağlamıştır. Ramazan orucu ise bayram gecesı güneş batımıyla bitmektedir.¹⁴⁸

Delilin Tartışılması: Ayetin delil olarak getirilmesi "و" harfi tertibi gerektirir diyen kimseye göre doğrudur; fakat و harfinin tertip için kullanmak batıldır, و harfi mutlak cem içindir; yani, iki şeyi bir hükümde, bir husususta cem etmek için gelir. Dolayısıyla bu ayet delil olamaz.¹⁴⁹

Bu Tartışmaya şöyle cevap vermek mümkündür:

145 Bkz. Askalâni, *Fethü'l-Bârî*, XIII, 89; İbn Muflih, *Furû'*, I, 132; Lecnetü'l-dâime li buhûsi'l-ilmîyye, *Fetâvâ'l-lecteti'l-dâime* Heyetü Kibârî'l-ulemâ, *bi'lmemleke*, (Toplayan: Ahmed b. Abdürrezzâk ed-Düvey, nşr. Riâsetü İdâretî'l-buhûsi'l-ilmîyye, Riyad 1416, XXIX, 317.

146 Bkz. Nisâbüri, Ebubekir Muhammed b. İbrahim b. el-Münzir, *el-Evsâd fi's-süneni ve'l-icmâ' ve'l-ittelâf*, (thk. Ebu'l-Hammâd Sağır Ahmed Hanif, Riyad 1414, IV, 249; Nevevî, *Mecmu'*, V, 48; Abdulber, *el-Kâfi*, I, 524, Derdîr, *Şerhu'l-kebir*, V, 368; İbn Teymiyye, *Mecmu' Fetevâ İbn Teymiyye*, XXIV, 221.

147 Bkz. Nisâbüri, *el-Evsâd*, IV, 249; Zeylâi, *Tebyinü'l-Hakâik*, I, 539; Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi'*, I, 415; Şemsüddîn, *Mevâhibu'l-Celil*, II, 195; Merdâvî, *el-İnsâf*, II, 454.

148 Bkz. Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, III, 174.

149 Bkz. Nevevî, *Mecmu'*, V, 48.

و tertip olarak kabul edilmez diyen görüşü kabul etmiyoruz. Çünkü içinde İmam-ı Şâfi'nin de bulunduğu bir gurup âlimin ifade ettiğine göre و bazen tertip ifade eder. İmam-ı Şâfi'nin sözü dil bakımından delil olarak kabul edilir, bu sebeple İmam-ı Şâfi'nin mezhebinde abdestte tertip farzdır, bunun delili Allah tealanın; “Ey iman edenler! Namaz kılmaya kalktığınız zaman yüzlerinizi, dirseklerinize kadar ellerinizi yıkayın; başlarınızı meshedip, topuklara kadar ayaklarınızı da (yıkayın). (Maide, 6)” ayetidir.¹⁵⁰

İkinci Görüşte Olanların Delilleri:

Bayram namazı kılınacak yere gitmeye başlanıldığı zaman tekbire başlaması sahabelerden (r.anhüm) rivayet edilmiştir. İbn Ömer (r.a); bayram günü imamın bulunduğu yere gidene kadar, yüksek sesle tekbir getiriyordu.¹⁵¹

Böyle yapılması Ali b. Ebî Tâlib ve Ebî Umâme el-Bâhilî (r.anhüm) tarafından rivayet edilmiştir.¹⁵²

TERCİH:

Allah bilir ki bana göre; tekbirin, bayram gecesine güneşin batmasından itibaren başlanacağını ifade eden görüş güçlüdür. Çünkü Allah teala “Allah'ı tekbir edin” diyerek tekbir getirilmesini teşvik etmiştir. Bu orucun eda edilmesinden sonra şükretmenin tamamındandır. Taberi tefsirinde İbn Abbas'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: “Müslümanların şevval hilalini gördüğünde bayram namazından dönene kadar tekbir getirmesi Müslümanlar üzerinde bir sorumluluktur.”¹⁵³

ÜÇÜNCÜ MESELE: FITİR SADAKASINI FARZİYETİNİN SEBEBİ

Âlimler, genel olarak fitir sadakasının meşruluğu ve farziyeti konusunda icma etmişlerdir.¹⁵⁴

Bu sadakanın fitir sadakası olarak isimlendirilmesinden bu sadakanın farz olmasının sebebinin Ramazan orucunun bitmiş olması olduğu anlaşılacaktır. Bu durum bir şeyi kendi sebebine izafe etmek babındandır.¹⁵⁵

150 Bkz. Şâfiî, *el-Ümm*, I, 65; Hişâm el-Ensârî, Cemâleddin b. Abdullah b. Yusuf, *Muğni'l-Lebib an kütübi'l-Eârib*, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1421, II, 354.

151 İbn Ebî Şeybe, Abdullah b. Muhammed, *Musannefü'l-ehâdis ve'l-âsâr*, (Tashih ve rakam veren, Muhammed Abdüsselam Şahin), Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1416, I, 487, no: 5618, Bâbu't-tekbir ila ahara ile'l-ıydî.

152 Bkz. Nisâburî, *el-Evsâd*, IV, 250.

153 Tâberî, Muhammed b. Cerîr, *Tefsiru't-Tâberî*, (thk. Abdullah b. Abdül-Muhsin et-Türki), II, 164.

154 İbn Münzir, *İcmâ*, s. 13; Askalânî, *Fethu'l-Bâri*, VII, 111.

155 Bkz. Behûtî, *Ravdü'l-murbi*, IV, 175.

Fakihler fitır sadakasının farz olması konusunda iki görüş etrafında ihtilaf etmişlerdir:

Birinci Görüş: Fitır sadakasının farz olma vakti bayram gününün tan yerinin ağarmasıdır. Bu görüş Hanefilerin görüşü, Malikîlerden doğru olarak kabul edilen görüş, Şâfiîlerden bir görüş ve İbn Hazm'ın görüşüdür.¹⁵⁶

İkinci Görüş: Fitır Sadakasının farz olma vakti Ramazanın en son gününün güneşin battığı zamandır. Bu görüş Malikîlerden bir görüş, Şâfiîlerce doğru olarak kabul edilen görüş, Hanbelîlerin ve İshâk b. Râheveyh ve Sevrî'nin görüşüdür.¹⁵⁷

DELİLLER:

Birinci Görüşte Olanların Delilleri Aşağıdaki Gibidir:

1- İbn Ömer (r.a) rivayet ettiği hadiste şöyle dedi: Peygamber (s.a.v) fitır sadakasını ya da Ramazan Sadakasını erkeklere, bayanlara, hürlere ve kölelere hurmadan ya da arpadan bir sa' olarak farz kılmıştır ve insanların bayram namazına gitmeden önce yerine getirmelerini emretmiştir.¹⁵⁸

Hadisin Delalet Yönü: Peygamber (s.a.v) fitır sadakasının bayram günü namaza gitmeden önce verilmesini emretmiştir. Dolayısıyla bu durum onun farz olma vaktinin bayram günü *fecri sadıkın* doğuşuyla olduğunu göstermektedir. Çünkü bu vakit gerçek manada Ramazan orucunun bittiğinin ortaya çıktığı vakittir.¹⁵⁹

2- Fitır Sadakası bayramla ilgili bir ibadettir. Dolayısıyla kurban kesme ibadeti gibi onun zamanı da bayram gününden önce olmaz.¹⁶⁰

İkinci Görüşte Olanların Delilleri Aşağıdaki Gibidir:

1- İbn Abbas (r.a) rivayet ettiği eserde şöyle demiştir: Peygamber (s.a.v) Fitır Sadakasını oruçlu kimseyi boş işler ve sövmekten temizlemek için farz kılmıştır.¹⁶¹

Eserin Delalet Yönü: Fitır Sadakası oruçlunun oruç tutarken söylemiş olduğu boş işler ile çirkin ve fahiş sözlerden temizlemek için farz kılınmıştır. Temizlenme

156 Bkz. İbn Hümâm, *Fethu'l-Kadir*, II, 298; Şâş, *Akdü'l-cevâhiri'l-semine*, I, 239; İbn Hazm, *Muhallâ*, IV, 265; Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc*, I, 592.

157 Bkz. İbn Abdilber, *Fethu'l-berr*, VII, 116; Nevevî, *Mecmu'*, VI, 126; Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc*, I, 592; İbn Kudâme, *Muğni*, IV, 299; Askalâni, *Fethu'l-Bârî*, III, 431.

158 Buhari, Zekat, 1503.

159 Bkz. İbn Hazm, *Muhallâ*, IV, 266; Askalâni, *Fethu'l-Bârî*, III, 431.

160 İbn Kudâme, *Muğni*, IV, 299.

161 Ebû Dâvud, "Zekât", 1609; İbn Mâce, Muhammed b. Yezid el-Kazvini, "Zekât", 1827; Bu hadisi Albâni Ebû Davudun süneninde doğru olarak kabul etmiştir, s. 248.

ise oruç tamamlandığında gerçekleşir. Ramazanın son gününde güneşin batmasıyla da oruç tamamlanır.¹⁶²

2- Çünkü sadaka fitır'a izafe edilmiştir. Dolayısıyla fitırın¹⁶³ gerçekleşmesiyle malın zekâtında olduğu gibi sadaka farz olmuş olur. Buradaki sadaka kelimesinin fitır'a izafe edilmesi sadece fitıra bağlı olduğunun bir delilidir.¹⁶⁴

Bu Delil Şöyle Tartışılmıştır:

Sadakanın fitır'a izafe edilmesini, Fitır Sadakasının farz olma zamanının Ramazanın son günü olduğuna delil getirmek için doğru değildir. Çünkü sadakanın fitreye izafeti, farz olma zamanını değil bu sadakanın Ramazandan çıkma sadakası olduğunu ifade etmek içindir. Farz olma zamanını belirtmek için başka bir delile ihtiyaç vardır.¹⁶⁵

TERCİH:

Allah bilir ki; bana göre birinci görüş daha güçlüdür. Çünkü İbn Ömer (r.a) bu uygulamanın Peygamber (s.a.v)'in emri olduğunu ve Peygamber (s.a.v)'in insanların namaza gitmeden önce Fitır Sadakasını vermelerini açık bir şekilde söylemiştir. Aynı şekilde Ebu Sâid el-Hudrî (r.a) şöyle demiştir: "Biz Peygamber (s.a.v) zamanında bayram günü yiyecekten bir sa' veriyorduk."¹⁶⁶

Sahabeler Fitır Sadakasını bayram günü veriyorlardı; çünkü Fitır Sadakasını bu vakitte vermek fakirler için çok yararlı, fakirlerin bayram günü insanlardan bir şeyler istememesini sağlamak için daha faziletli ve sadakanın farz olma hikmetini daha çok gerçekleştiricidir.

ÖNEMLİ SONUÇLAR

Güneş batımına bağlı olan ibadet hükümleri hakkında yapılan bu fikhî araştırmanın meselelerini, delillerini ve âlimlerin bunlar hakkındaki görüşlerini ortaya koyduktan sonra birtakım önemli sonuçlar ortaya çıkmıştır.

Bu sonuçları aşağıda özetleyeceğiz:

162 Bkz. İbn Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, II, 298.

163 Mütercim: Fitırın gerçekleşmesinden maksat Ramazan orucunu bitmesidir.

164 İbn Kudâme, *Muğni*, IV, 299.

165 Bkz. İbn Dakîk, Takiyüddîn İbn Dakîk el-I'yd, (thk. Muhammed el-Fakî), *Sünnetü'l-Muhammediyye*, yy. 1372, *İhkâmü'l-ahkâm şerhu umdeti'l-ahkâm*, III, 315.

166 Buhârî, "Zekât" 1510.

BİRİNCİSİ: Müslümanın hayatında vaktin önemli olmasıdır. Allah teala, birtakım hükümler düzenlemiştir. Özellikle dinin özür olarak kabul ettiği durumlar dışında kendi zamanından önce de sonra da ibadet yapılması caiz olmayan durumlar için ibadet hükümleri düzenlemiştir.

İKİNCİSİ: Mükellefler için güneşin battığı vakit en önemli ve en açık vakitlerdendir. Şeriat birtakım önemli ibadet hükümlerini bu vakte göre düzenlemiştir.

ÜÇÜNCÜSÜ: Namazla ilgili birtakım teşri hükümler güneşin batımına göre düzenlenmiştir. Mesela; akşam namazının vakti güneş batmasıyla başlar; ikinci namazının vakti güneşin batmaya başlamasıyla biter, güneşin batmasıyla akşam namazının iki rekât sünneti başlar, güneşin batmasıyla nafil namaz kılma yasağı sona erer, güneşin batmasıyla ölü defnetme yasağı biter.

DÖRDÜNCÜSÜ: Oruçla ilgili birtakım önemli hükümler güneşin batımına göre düzenlenmiştir. Mesela; oruçlu için iftar vakti güneşin batımıyla başlar, oruçlu güneşin batımında şüpheye düşer ya da güneşin battığı kendisi için netleşmemiş olup (mütercim: orucunu açarsa), daha sonra güneşin batmadığı ortaya çıkınca ona kaza gerekmez, onun orucu sahihtir. Oruçlu güneşin battığını zannederek orucunu açmış ve güneşin batmadığı ortaya çıkmışsa o kimseye yine orucu kaza etmesi gerekmez, orucu sahihtir. Oruçlu güneşin battığına inanarak orucunu açmış sonra güneşin batmadığı ortaya çıkmışsa bu kimseye kaza gerekmez, orucu sahihtir.

BEŞİNCİSİ: Hacla ilgili birtakım şerî hükümler güneşin batımına göre düzenlenmiştir. Mesela, zevalden sonra Arafat'ta vakfe yapan veya Arafat'a uğrayan ve güneş batmadan önce Arafat'tan dönen kimse haccını yapmış olur. Hac yapan kimsenin Arafat'ta güneş batana kadar durması gerekir. Şayet bu vakitten önce Arafat'tan inmişse ve sadece gündüzün Arafat'ta vakfetmişse bu kimsenin kurban kesmesi gerekir. Akabe cemresinin ve teşrik günlerinin taşlarını geceleyin atmak caizdir. Güneşin batmasıyla taş atma zamanı sona ermez. Bir kimse Zilhiccenin 12. günü Mina'dayken güneş batmışsa bu kimsenin Mina'da geceleme ve ertesi gününün taşını atması gerekir. Bir kimse 12. günü Mina'dan dönmek için acele etmeye niyetlenmiş ve yola çıkmış olursa ve sonra da Mina sınırlarından henüz çıkmadan güneş batmışsa bu kimse geceyi Mina'da geçirmelidir. Ancak Mina'dan çıkmasına engel olacak izdiham gibi sebepler ortaya çıkarsa bu kimsenin Mina'da geceleme gerekmez, çıkmaya devam eder.

ALTINCI: Güneşin batmasıyla ilgili birtakım başka hükümler de vardır. Çocukların evden çıkma yasağının başlaması, Ramazan Bayramı tekbirlerinin vaktinin başlaması, Fıtır Sadakasının farz olma sebebinin başlaması güneşin batmasına bağlı olan hükümlerdendir.

Son olarak; Allah teala'nın verdiği nimetlere Őükrediyorum, insanların iŐlerinden bir parça olan; hata, unutma ve eksiklik felaketlerinden Allaha sđınırım. Allah tealadan bu amellerin kendi rızasına uygun olmasını ve dũnyada da ahirette de yararlı olmasını dilerim.